

Konstruktiva debatter och framtidstro

2016 års adelsmöte är avslutat. Det leddes av vår mycket erfarna ättemedlem Carl Cederschiöld. Mitt bestående minne är framför allt ett i det närmaste enigt adelsmöte i kvinnofrågan, raka och konstruktiva debatter och en framtidstro om Riddarhusets betydelse för att värna, vårda och levandegöra vårt historiska arv.

Under de senaste adelsmötena har kvinnofrågan varit i fokus och ibland till och med överskuggat andra viktiga framtidsfrågor. Pendeln har svängt vid varje adelsmöte och någon fast linje har varit svår att skönja. Inför adelsmötet 2016 hade riddarhusutskottet som mål att nå en kompromiss i frågan. Utskottet lyssnade och samtalade med både »traditionalister» och »förnyare». Resultatet blev ett tillkännagivande av principer för val. Adelsmötet fastslog på slutmötesdagen att kvinnor är valbara som ledamöter i direktion och medaljnämnd samt som revisorer.

Adelsmötet valde två nya ledamöter till riddarhusdirektionen, Rebecka Millhagen Adelswärd och Erik von Hofsten. Erik Tersmeden och Caroline af Ugglas lämnade direktionen. Erik Tersmeden har varit en nestor i Riddarhusets verksamhet i över två decennier. Han har fungerat som den drivande kraften inom det juridiska ansvarsområdet men också i egenskap av vice ordförande tagit ett ledande helhetsansvar. Erik har starkt bidragit till att Riddarhuset har en stabilitet i sina arbetsprocesser och regelverk och möts av respekt av omvärlden. Caroline af Ugglas valdes vid adelsmötet 2013 som första kvinnliga ledamot i direktionen men ställde inte upp för omval på grund av nya arbetsuppgifter. Vi kommer att sakna hennes kunnande inom finansförvaltningen.

De nyvalda, Rebecka Millhagen Adelswärd och Erik von Hofsten, har kompetenser inom kultur respektive kommunikation som breddar direktionens förmåga att möta framtida uppdrag.

Adelsmötet godkände direktionens förslag till projekt för de kommande tre åren:

- De mycket stora renoveringarna av de stiftelseägda slotten Löfstad och Kronovall och herrgårdarna Stjärnevik och Föllingsö fortsätter. Vårt riddarhuspalats kommer att få Lantmarskalkssalens tak och porträtt rengjorda.
- Arbetet med digitalisering av bidragsansökningar och samlingar samt systembyte av datastöd kommer att utgöra en betydande del av arbetsuppgifterna för vårt kansli förutom det fortsatta arbetet att kvalitetssäkra våra stamtavlor.
- Tre viktiga dokument kommer att skapas. En vapenbok över alla vapenplåtar i Riddarhussalen, en fortsatt utgåva av äldre svenska frälsesläkter och en nyutgåva av riddarhusboken.

Direktionens förhoppning är att våra ättemedlemmar ska komma att känna ännu större tillhörighet till Riddarhuset bland annat genom ökad aktivitet tillsammans med släktföreningarna och genom breddning av vårt kulturutbud.

Gustaf Wachtmeister af Johannishus, ordförande i direktionen

FOTO: ATELJÉ UGGLA.

Utan buller och bång

Referat från adelsmötets slutsammanträde den 4 juni

NÄR 205 ADELSMÄN med till synes lätta steg samlades till adelsmötets slutsammanträde var utsikterna till ett gediget beslut samt och effektivt möte synnerligen goda. Den som i förhand läst de utskickade handlingarna kunde uppmärksamma den enighet som förelåg mellan utskott och direktion gällande bland annat utlåtanden och svar på inkomna motioner.

Mötet startade tidsenligt under ordförande herr Carl Cederschiölds fasta röst. Utskottets ordförande herr Nils Bildt kallades för att redogöra för utskottets arbete, som skett i tre faser efter adelsmötets öppnande den 20 februari: granskning av Det vördsamma memorialet (förvaltningsberättelsen) och motionerna i februari, besök och samtal med berörda motionärer, direktion och kanslitjänstemän samt slutligen beredning och identifiering av kompetensbehov inför de kommande förslagen till val.

Utskottet hade som vanligt delats in i ett antal mindre grupper för att granska rele-

vanta kompetensområden, denna gång juridik, ekonomi, domäner, kultur och palatsvård samt kommunikation.

EKONOMI OCH DOMÄNER

Friherre Fredrik Barnekow återkopplade för ekonomigruppens räkning som bland annat föreslog ett byte av revisionsbyrå.

– Vi tycker att våra revisorer har skött sig väl, men för att få dynamik kan det vara hälsosamt med rotation ibland.

Vad gäller kapitalförvaltningen fanns inte mycket att anmärka på, Riddarhuset har skött den mycket väl. Utskottet är dock av uppfattningen att direktionen kan ta hjälp av extern expertis för att fastställa vad som är ett relevant avkastningsmål i den nuvarande ekonomiska miljön, som kännetecknas av snabb förändringstakt, låga räntor och tekniksifte.

Greve Gabriel Mörner af Morlanda föredrog domängruppens arbete. Domänerna

består av fem stiftelser där marken förvaltas av externa entreprenörer. Den största ekonomiska utmaningen är slottet Kronovall i Tomelilla kommun. Utskottet anser att en noggrant utförd affärsplan behöver upprättas vad gäller arrendatorns framtidsplaner för verksamheten på Kronovall, en uppfattning som ansvarig direktionsledamot, herr Carl Henric Kuylenstierna, delade. Bland domänerna är O.G. Paulis stiftelse i Östergötland störst.

– Här finns ett problem då stiftelsen genererar ett för stort överskott, berättade greve Mörner och framförde utskottets rekommendation att direktionen ser över stiftelsens skattemässiga status.

Som klargörande till detta kommenterade direktionsordförande greve Gustaf Wachtmeister af Johannishus att O.G. Paulis stiftelse inte är beskattad vilket gör att mottagare av medel från stiftelsen inte beskattas. Dock är rörelsedelen skattskyldig, med arrenden och skogsbruk som genererar sex miljoner netto per år, som i dagsläget inte kan delas ut.

– Gör man hela stiftelsen beskattningsbar går det att dela ut mer pengar, men då blir dessa utdelningar skattepliktiga hos mottagaren, meddelade greve Wachtmeister.

GENEALOGI OCH KULTUR

Inom kulturområdet pågår ett antal projekt, bland annat arbetet med ett stort heraldiskt bokverk (utgivning 2019) och planering för ett gemensamt datasystem för genealogin, där fyra system ska bli ett.

Herr Joakim Pauli redogjorde för kulturgruppens arbete. Vad gäller det pågående stamtavleprojektet upplyste han om att det tog Gustaf Elgenstierna elva år och över hundra medarbetare att färdigställa *Svenska adelns ättartavlor*, och då blev det ändå många fel. I den pågående revideringen arbetar två personer under ledning av riddarhusgenealogen herr Göran Mörner. Utskottet anser att arbetet bör inriktas på de levande

Ordförandena i de två senaste valnämnderna, friherre Jockum Beck-Friis och herr Roland Dahlman, såg både nöjda och glada ut över utskottets föreslagna kompromiss gällande vägledande princip för val till Riddarhusets organ.

Utskottsordförande herr Nils Bildt i full färd med att redogöra för utskottets digra arbete sedan adelsmötets öppnande i februari.

ätterna framför de utdöda och att ett samarbete bör inledas med Finlands riddarhus som för närvarande också ser över sina stamtavlor. Det finns ju ett antal ätter med gemensamt ursprung i de båda riddarhusen.

– Naturligtvis finns en tidsaspekt i det hela, vilket gör att kanske inte exakt alla källor kan kontrolleras. Därför bör det tillsät-

tas en projektgrupp som kan se till rimliga förutsättningar, nivå och delmål för detta, rekommenderade Joakim Pauli för kulturgruppens räkning.

Herr Ulf Gyllenhammar föredrog utskottets arbete beträffande palatsets vård och underhåll. Han underströk vikten av att ständigt värna om kvalitet i utförandet vid för-

ändringar. Han konstaterade att uthyrnings- och visningsverksamheten sköts på ett mycket professionellt sätt, liksom de fina utställningar som Riddarhusets medarbetare producerar varje år – nu närmast en om Lars Bolander, som målat flera av vapensköldarna i Riddarhussalen. Herr Gyllenhammar framförde också ett tack till tidigare rid-

På presidiebordet stod, som traditionen påbjuder, de Gyllenbergiska ljusstakarna. Vid bordet, fr. v.: delegerade friherre Magnus Barnekow och friherre Henrik von Vegesack, vice ordförande friherre Thorsten Leijonhielm, adelsmötets ordförande herr Carl Cederschiöld, riddarhussekreterare Erik Drakenberg och delegerade friherre Johan-Gabriel Rudbeck.

darhussekreterare friherre Henrik von Vegesack som har arrangerat ett mycket uppskattat kulturprogram på Riddarhuset de senaste fjorton åren. Detta arbete kommer härnäst att drivas vidare inom kansliet.

KOMMUNIKATION

Greve Rütger Wachtmeister af Johannishus föredrog kommunikationsgruppens synpunkter och inledde med att konstatera att Riddarhuset traditionellt har förvaltat ekonomi, domäner och kultur på ett bra sätt:

– Men hur duktiga har vi egentligen varit på att värda vårt varumärke, undrade han retoriskt.

Det kommunikationsarbete som inleds efter adelsmötet 2010 och som utmynnar i en kommunikationsplattform välkomnades och gruppen kunde konstatera att det finns utrymme för ett fortsatt arbete med att utveckla de digitala kanalerna och den grafiska profilen. Ett steg framöver är att övergå till ett helt digitaliserat stipendieförfarande. Kommunikationsgruppen ansåg att ytterligare medel borde avsättas till arbetet med bland annat de sociala medierna och att Riddarhuset även fortsättningsvis använder sig av kunniga ättemedlemmars rådgivande expertis inom kommunikationsområdet.

Inför kommande treårsperiod finns behov av att genomföra tre större IT-projekt. Ett handlar alltså om att digitalisera stipendieansökningarna och efterföljande han-

Röstning genom handuppräkning. Längst fram ses greve af Ugglas fullmäktig herr Henrik Tamm, friherre Ulf Sparre, greve Fredrik Taube och greve Georg Strömfelt – samtliga i synbart stort samförstånd.

tering, ett annat är att utveckla en databas för genealogiska och biografiska data och ett tredje för att ytterligare utveckla hemsidan.

– För att klara detta rekommenderar utskottet att det bildas arbetsgrupper för områdena IT, kultur och kommunikation, vid sidan om den som redan finns för kapitalförvaltningen, fastlade herr Nils Bildt.

Han konstaterade att Riddarhuset har en god ekonomi. Direktionens budgetförslag för den kommande mandatperioden är rimligt och balanserat men utskottets förslag kommer att innebära en utgiftsökning om närmare 1,2 miljoner kronor för att täcka reserv för IT-lösning avseende stamtavlor, upprättandet av en grafisk profil, utveckling av sociala medier och ökade revisionskostnader.

Efter ett yrkande från direktionens sida, om att direktionen själv skulle få besluta över utgiftsökningarna, röstade adelsmötet för utskottets hemställan om dessa kostnadsökningar.

MOTIONER

Åtta motioner hade inkommit till adelsmötet och det stod nu motionärerna fritt att debattera för sina respektive förslag efter att direktionen besvarat och utskottet klargjort

sina utlåtanden kring desamma.

Herr Carl Lagercrantz hade överlämnat fyra motioner och framförde inledningsvis ett önskemål om att direktionen borde försöka få statligt bidrag till underhållet av riddarhuspalatset. Utskottet anförde ett antal skäl till varför detta inte var en god idé, bland annat att Riddarhuset i så fall skulle mista en stor del av bestämmanderätten över sitt eget hus och att bidragen inte var så stora som herr Lagercrantz kanske hoppades på. Adelsmötet avslog motionen.

Därefter argumenterade herr Lagercrantz för att adelsmötet borde besluta att vapenbilderna i Adelskalendern fortsättningsvis får det utseende som de hade i 2013 års kalender men att respektive huvudman har rätt att besluta om annat lämpligt utseende. Direktionens inställning är att det är viktigt att eftersträva en enhetlig utformning i Adelskalendern och förordar bland annat av den anledningen att det även fortsättningsvis bör vara den ansvarige utgivaren som beslutar om innehållet, men att man ska sträva efter att återge så korrekta vapenbilder som möjligt. Både utskottet och adelsmötet tyckte detsamma och motionen avslogs.

Motion nr 1 och nr 4 behandlades tillsammans då de berörde ändringar inom samma område i Riddarhusordningen, som är att likna vid stadgarna för Ridderskapet och adeln. Även här hade Carl Lagercrantz motionerat och denna gång om en ändring av paragraf 4 med syfte att huvudmannen

ska kunna utse sin egen efterträdare och att hela Riddarhusordningen med sakkunnig hjälp bör omarbetas för att kunna svara mot nutidens krav.

Greve Christoffer Hamilton var föredragande för utskottet. Han uppmärksammade här problematiken med å ena sidan en önskan om ett modernt, rationellt regelverk och å andra sidan hänsyn till det historiska arv som Riddarhuset ska värna, vårda och levandegöra. Ätterepresentationen vid adelsmötena är en del av den långa tradition som bär upp Ridderskapet och adeln. Att ändra detta skulle förutsätta en total omskrivning av Riddarhusordningen. Det har att göra med att adelskapet ärvs på manslinjen, något som adelsmötet inte kan ändra. För att öka den kvinnliga delaktigheten anser dock direktionen att adligt födda kvinnor kan engageras i utskott, direktion och valnämnd. Greve Hamilton meddelade att utskottet delade direktionens uppfattning och att ändringar vad gäller Riddarhusets sätt att arbeta så långt som möjligt bör göras inom ramen för tolkning av Riddarhusordningen. Adelsmötet röstade med stor majoritet för att avslå motionerna.

Bland övriga motioner bifölls den av herr Hugo Nordenfelt att riddarhusdirektionen måtte anordna återkommande släktföreningsdagar under respektive treårsperiod samt den från herr Olle Gyllenhaal att resurser avsätts för att kvalitetssäkra heraldiska vapens blasoneringar. En motion om sänkt behörighetsålder för huvudsmans deltagande vid adelsmötet avslogs och en motion rörande O.G. Paulis donationsfond ansågs som besvarad efter en skriftlig redogörelse till motionären.

BRO- ELLER MURBYGGE

Efter att motionerna behandlats tog utskottets ordförande herr Nils Bildt åter till orda. Han hänvisade till de senaste årens pendelrörelse gällande frågan, eller snarare frågetecknen, om kvinnors varande eller icke varande i Riddarhusets interna organ, och hur detta påverkat bland annat val av valnämnd på ett sätt som riskerar en sprickbildning inom Ridderskapet och adeln.

– Vi vill undvika detta och i stället lägga bas för ett brobygge, en brygga som borgar för försoning och samling, sade herr Bildt.

Efter noggrann analys av Riddarhusordningen, tidigare utredningar, beslut, stiftelsernas statuter och diskussioner med företrädare från olika sidor i frågan, föreslog så

Tidigare riddarhussekreteraren friherre Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund tilldelades Riddarhusets medalj i åttonde storleken och tog emot denna ur ordförande herr Carl Cederschiölds hand.

utskottet en svensk kompromiss, med alla dess för- och nackdelar: att utskott och valnämnd väljs bland adelns män, men att både män och kvinnor inom adeln är valbara som ledamöter i direktionen, liksom revisorer och ledamöter i medaljnämnden.

Efter detta anförande gav både friherre Jockum Beck-Friis och herr Roland Dahlman, som i detta avseende sågs som representanter från var sin sida i kvinnofrågan, sitt stöd till förslaget. Tidigare ordföranden i direktionen, herr Henric Ankarcrona uttryckte emellertid sin skepticism, även om han såg utskottets ambition som hedervärd:

– Ibland känns det som om man trevar efter växelpengar i byxfickan när man lyssnar till den här debatten. Nobelpriset delas ut i enlighet med det testamente som Alfred Nobel upprättade för 100 år sedan, inte till bästa småskolläraren. Det är inte mer komplicerat än så med det regelverk vi har. Vi måste respektera det och leva med det. Därför tror jag att försök till brobyggande som egentligen innehåller ett försök till murbyggande kommer att visa sig vara en färfångövning om några decennier. Men jag hoppas att ni har rätt och att jag har fel, även om jag misstänker att jag kan ha rätt.

Adelsmötet beslutade att bifalla utskottets förslag: att vägledande princip för val till Riddarhusets organ ska vara att utskott och valnämnd bör väljas bland adelsmän

som har rätt att taga säte och stämma på adelsmötet medan direktion, revisorer och medaljnämnd ska kunna utses bland alla myndiga medlemmar av Riddarhusets ätter. Därefter röstades enhälligt med acklamation de olika valen till direktion, revisorer, medaljnämnd och valnämnd i enlighet med utskottets förslag.

MEDALJER OCH TACK

Riddarhusets medalj i åttonde storleken tilldelades friherre Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund för mångårig insats som riddarhussekreterare till gagn för Ridderskapet och adeln, samt till friherre Greger Palmstierna för flerfaldiga insatser i riddarhusutskottet.

Herr Henric Ankarcrona begärde åter igen orden och föreslog att adelsmötet uttalade ett varmt tack till herr Erik Tersmeden för alla insatser han gjort under många år. Herr Tersmeden kunde dessvärre inte närvara vid mötet på grund av svår sjukdom. Även friherrinna Caroline af Ugglas, som i samband med 2016 års adelsmöte lämnade direktionen, avtackades.

Ordförande Carl Cederschiöld tackade för förtroendet att få leda adelsmötet och konstaterade att en aspekt som kommer av att frågor får stötas och blötas av kloka människor under en viss tid är att ärendet ligger

Ett tag verkade det nästan som om adelsmötets ordförande herr Carl Cederschiöld inte ville överlämna vare sig stol eller mikrofon till äldste greven, Johan Lewenhaupt, som traditionsenligt framför Ridderskapet och adelns tack ...

till sig och mognar. Plötsligt fattas ett viktigt beslut utan särskilt mycket buller och bång. Sedan lämnade han med viss fördröjning lantmarskalksstolen och ordet till äldste greven, Johan Lewenhaupt, som

... men herr Cederschiöld fick sedan möjlighet att återta ordet vid den efterföljande lunchen i Lantmarskalkssalen.

enligt tradition och hävd framför Ridderskapet och adelns tack.

– För att på ett optimalt sätt hinna slutföra ett så omfattande arbete under en förhållandevis kort tidsperiod krävs en ordförande med kapacitet, kompetens och handlag utöver det vanliga. Tack, ordförande Nils Bildt, för ett mycket väl genom-

fört ordförandeskap, sade greve Lewenhaupt med hänvisning till utskottets gedigna arbete och engagerade ledning.

Ett särskilt tack riktades även till adelsmötets ordförande herr Carl Cederschiöld för på vilket sätt han lett mötets arbete och förhandlingar.

– Vi känner en stark förtröstan och för-

Den stora majoriteten av deltagarna vid adelsmötet 2016 samlades på norra fasadens trappa för en gruppbild efter de avslutade förhandlingarna.

2016 års riddarhusutskott, fr.v.: Greve Gabriel Mörner af Morlanda, friherre Samuel Hermelin, friherre Carl Michael Raab (adjungerad sekreterare), greve Christoffer Hamilton, herr Nils Bildt (ordförande), herr Johan von Platen, herr Mats Du Rietz, herr Johan Tamm, greve Rütger Wachtmeister af Johannishus och herr Joakim Pauli. Saknas på bild: Greve Carl Lewenhaupt, greve Christoffer H.W. Hamilton, greve Fredrik Falkenberg af Bålby, friherre Sten Leijonhufvud, friherre Fredrik Barnekow, herr Ulf Gyllenhammar och herr Sebastian Tham.

hoppning att de fattade besluten kommer att lända Ridderskapet och adeln och dess intressen till gagn. Det är angeläget att, innan vi skiljs åt, framföra allas vårt varma och djupa tack även till adelsmötets vice ord-

förande och övriga delegerade, ledamöterna i riddarhusutskottet, riddarhusdirektionen samt riddarhussekreteraren och hans tjänstemän för ert under adelsmötets så tidskrävande och omsorgsfullt utförda arbete.

Och med dessa ord avslutades 2016 års adelsmöte. ☞

Louise Ribbing

FOTO S. 2–8: CLAS GÖRAN CARLSSON.

Riddarhusdirektionen 2016–2018, fr.v.: herr Erik von Hofsten, friherre Johan Hamilton af Hageby, herr Hans von Stockenström, riddarhussekreterare Erik Drakenberg, herr Patrik Tigerschiöld, friherre Christian Pfeiff, friherrinna Rebecka Millhagen Adelswärd, herr Johan Stuart, greve Gustaf Wachtmeister af Johannishus, herr Carl Henric Kuylenstierna och herr Johan Coyet.

**DIREKTIONSLEDAMÖTER, REVISORER,
LEDAMÖTER I MEDALJ- OCH VALNÄMND
VALDA VID 2016 ÅRS ADELSMÖTE**

RIDDARHUSDIREKTIONEN

Ordförande

Greve Gustaf Wachtmeister af Johannishus, civilekonom

Vice ordförande

Herr Patrik Tigerschiöld, civilekonom

Ledamöter

Friherre Johan Hamilton af Hageby, civilekonom

Herr Johan Stuart, civilekonom

Herr Johan Coyet, advokat

Herr Carl Henric Kuylenstierna, civiljägmästare

Herr Hans von Stockenström, jur.kand.

Suppleanter

Friherrinna Rebecka Millhagen Adelswärd,
fil.mag., doktorand

Friherre Christian Pfeiff, advokat

Herr Erik von Hofsten, civilekonom

Revisorer

Fru Birgitta Bjelkeberg, aukt. revisor

Herr Peter Nilsson, aukt. revisor

Herr Gustaf Reuterskiöld, advokat

Suppleanter

Herr Karl Norstedt, aukt. revisor

Herr Martin By, aukt. revisor

Grevinna Lena Hamilton, civilekonom

MEDALJNÄMND

Ordförande

Friherre Henrik von Vegesack, överste

Ledamöter

Herr Henric Ankarcrona, civilekonom

Herr Henrik Edelstam, professor, jur. dr

Herr Ulf Gyllenhammar, f.d. förste antikvarie
(utsedd av direktionen)

VALNÄMND

Ordförande

Greve Christoffer Hamilton, advokat

Förste vice ordförande

Herr Roland Dahlman, jur. dr

Andre vice ordförande

Friherre Jockum Beck-Friis, fil.kand.

Ledamöter

Greve Baltzar Wachtmeister af Johannishus, advokat

Friherre Per Taube, direktör

Friherre Ulf Hermelin, departementssekreterare

Friherre Carl Silfverschiöld, civilekonom

Friherre Hans Ramel, pol.mag.

Herr Peder Hammarskiöld, jur.kand.

Herr Otto von Krusenstierna, överstelöjtnant

Herr Henrik Tamm, civilekonom

*Adelsmöteshandlingarna sänds till alla deltagare i adelsmötet,
dvs. de som tagit ut pollett.*

BESLUT I KORTHET

Adelsmötet 2016 beslöt bland annat att:

Godkänna resultat- och balansräkningar för verksamhetsåren 2013–2015.

*

Godkänna budget inkl. projekt för åren 2016–2018 avseende riddarhusförvaltningen, med tillägg som följer av utskottets förslag.

*

Att direktionen får bestämma finansiering av adelsmötets beslutade utgiftsökningar.

*

Bemyndiga direktionen att omfördela medel inom given totalram vad avser föreslagna projekt för treårsperioden.

*

Bevilja direktionen ansvarsfrihet för perioden 2013–2015.

*

Avslå motion 1 angående ändring i paragraf 4 i Riddarhusordningen med syfte att huvudmannen ska kunna utse sin efterträdare.

*

Avslå motion 2 angående statligt bidrag till underhållet av riddarhuspalatset.

*

Avslå motion 3 angående att i första hand låta huvudmannen besluta om vapenillustrationernas utseende i Adelskalendern.

*

Avslå motion 4 angående att hela Riddarhusordningen omarbetas för att svara mot nutidens krav.

*

Avslå motion 5 angående att behörighetsåldern för huvudmans deltagande i adelsmötet (21 år) ska följa gällande myndighetsålder.

*

Bifalla motion 6 angående ett vart tredje år återkommande möte för släktföreningarna.

*

Anse motion 7 angående en undersökning och redogörelse för vad som hänt O.G. Paulis donationsfond i förhållande till dennes testamente, som besvarad.

*

Bifalla motion 8 angående att avsätta resurser för att genomföra ett projekt som syftar till att kvalitetssäkra heraldiska vapens blasonering.

*

Bifalla utskottets förslag om vägledande principer för val till Riddarhusets organ.

Medarbetare till Riddarhuset

Projektuppdrag vid Riddarhusets genealogiska avdelning, hel- eller deltid

På Riddarhuset pågår en omfattande revidering av stamtavlorna för närmare 3 000 introducerade ätter. Fel som främst härrör från en tidigare optisk inläsning rättas vilket samtidigt möjliggör för en normalisering av språkbruket, ökad läsbarhet och kollationering av uppgifter mellan olika stamtavlor. Vidare påförs modern forskning från olika källor enligt en för Riddarhuset specifik mall. Arbetet utförs på Riddarhuset med hjälp av befintligt material i bibliotek och arkiv. Ibland genomförs sökningar i digitala kyrkböcker och andra liknande externa källor.

KVALIFIKATIONER OCH EGENSKAPER

Erfarenhet av släktforskning är en merit men inte ett krav. Riddarhusets stamtavlor skrivs nämligen på ett sätt som skiljer sig från vanlig släktforskning. Då stamtavlorna förs i Word är erfarenhet av MS Word nödvändig. Stor noggrannhet är av yttersta vikt då det material som granskas och revideras är mycket varierande och omfattande. Arbetet bedrivs i huvudsak självständigt men innebär även samarbete med andra medverkande i projektet.

Meriterande är:

- Eftergymnasial utbildning inom humaniora
- Erfarenhet av att läsa äldre handskrifter
- Ett intresse för Sveriges historia och kunskap om Riddarhuset
- Tyska språkkunskaper

Tjänsten inleds med en utbildning i hur stamtavlorna revideras och vilka källor som prioriteras.

OM RIDDARHUSET

Riddarhuset är den svenska introducerade adelns hus. På kansliet arbetar tio fast anställda och ett par projektanställda. Till verksamheten hör uppgiften att föra adelns genealogier och utgivning av Adelskalendern, förvaltning av domäner och stiftelser, utdelning av stipendier och stiftelsemedel samt vård av palatset och dess inventarier. Förr i tiden spelade adeln en stor politisk, ekonomisk och kulturell roll i Sverige. I dag är Riddarhuset i stället en viktig kunskapskälla i berättelsen om Sverige, en kunskapskälla som alla kan ta del av. Riddarhuset har en daglig visningstimme för allmänheten, ett bibliotek för genealogiskt intresserade och arrangerar ett antal kulturella evenemang varje år.

FRÅGOR OCH KONTAKT

Närmare upplysningar lämnas av riddarhusgenealogen Göran Mörner som även tar emot ansökningar med personligt brev och cv. E-post: goran.morner@riddarhuset.se, tel. 08-723 39 95. Ansökningar tas emot löpande.

En nestor tar avsked

I SAMBAND MED adelsmötet 2016 lämnade herr Erik Tersmeden sin plats i riddarhusdirektionen där han varit verksam i 21 år. Tre ordförande och fem riddarhussekreterare har passerat under denna tid och de, liksom hela Ridderskapet och adeln, har honom att tacka för ett oförtrutet och excellent arbete i Riddarhusets tjänst.

Hovrättslagmannen Erik Tersmeden är högrepresterande och lågmäld, utan krusiduller och med en fast linje. Hans ord har tyngd. När rättsliga spörsmål blir svåra att reda ut hänvisas till Erik Tersmedens utredningar, till hans ord; och det räcker med det. Då lyssnar folk och tar intryck. För Erik Tersmeden har juridisk logik och korrekthet som ledstjärna – och det gör avtryck.

I sitt yrkesverksamma liv har han sysslat med fastighetsrätt, associationsrätt, datarätt, patentlagstiftning, konventionslagstiftning – spännvidden är stor. I associationsrätten ingår bland annat stiftelselagstiftningen, något som Erik har stor erfarenhet av, bland annat som en av upphovsmännen bakom en ny stiftelselag, vilket kommit väl till pass när det gäller frågor som rör Riddarhusets 330 stiftelser.

Han säger att stiftelsehanteringen kräver att man lägger vikt vid statuterna. Förvaltare kan inte hitta på saker själv. Statuterna visar viljan hos den som en gång skapade stiftelsen. Statuterna är ofta ålderdomliga, vilket gör att det ibland blir svårt att fullfölja ändamålet. Då går det att be om permutation hos Kammarkollegiet, något som dock är svårt att få. Erik Tersmeden har drivit ett antal permutationsärenden genom åren och fått igenom ett femtontal. Det gör att stiftelsemedlen numera kan komma fler till godo.

Många internationella kontakter har det blivit genom de yrkesverksamma åren, genom uppdrag bland annat i FN- och EU-organ samt i OECD. Detta har kommit väl till pass i CILANE – de europeiska adelsföreningarnas paraplyorganisation. Där har Erik Tersmeden bland annat arbetat med bedömningen

Erik Tersmeden utanför sitt hem Hornsberg i Östergötland. Där bodde en gång O.G. Pauli som testamenterade hela egendomen till Riddarhuset.

FOTO: LOUISE RIBBING.

av ansökningar från nya medlemsländer. CILANE är främst en organisation för samverkan och erfarenhetsutbyte. Den hanterar i viss utsträckning juridiska frågor som namn- och vapenskydd, där man gjort översikter över lagstiftning.

DÅLIGT SVENSKT SKYDD

Det juridiska skyddet för sådana historiska arv varierar mellan länderna. Sverige är bland dem med sämst skydd vad gäller både namn och vapen.

– Det är lite märkligt, eftersom många i vårt land påstår sig vara historieintresserade. Men det går stick i stäv med vad man kan se i praxis i namnären, där man ofta släpper igenom namn som är påfallande lika svenska adelsnamn. Vidare kan man få ta ett adelsnamn om man till exempel haft en ingift mormor med ett sådant namn.

Erik Tersmeden upplever att Patentverket har varit avogt i fråga om skydd för adliga namn och han beklagar denna inställning djupt då den försvårar för framtidens historie- och släktforskare.

Under årtiondenas gång har Erik Tersmeden varit involverad i några mer ovanliga spörsmål. Här nämner han den långdragna process genom tre instanser där en man med bestämdhet hävdade att han skulle

införas i stamtavlorna såsom äkta barn till en adlig far, något han försökte bevisa bland annat genom att återropa en falsk införing i en vigselbok. Nyligen upptäcktes att lagfarter till stiftelseegendomar var beviljad för den juridiska personen Riddarhuset, vilket blev ett problem vid försäljning av egendom. Numera är all stiftelseegendom lagfaren på respektive stiftelse.

Den lagändring som 2003/2004 slutligen helt tog bort Riddarhusets offentligrättsliga status genom att riksdagen fattade beslut om vad som skulle strykas ur Riddarhusordningen (vilket var allt som hade med regeringen att göra), föregicks av en rad juridiska och politiska turer. Det slutade med att det helt unika rättssubjektet Ridderskapet och adeln (ett rättssubjekt *sui generis*) fick kvarstå med Riddarhusordningen som grunddokument. Detta med ett uttryckligt stöd i propositionen. Erik Tersmedens insatser kring framför allt detta ledde till att han 2005 tilldelades Riddarhusets guldmedalj i 12:e storleken.

VETTIG KOMPROMISS

En brännande fråga sedan 2003 har varit kvinnornas plats i Riddarhuset. Många reagerar mot det faktum att adelns kvinnor inte har något vidare formellt inflytande kring beslut och styre av Riddarhusets interna angelägenheter och att barnen till adliga kvinnor inte blir adliga medan männens barn blir det. Detta följer av bestämmelserna i adelsbreven.

– Det är ju tyvärr så att nästan ingen är insatt i vad som står i adelsbreven. Bestämmelserna där går tillbaka på en lång europeisk tradition. Adelsbreven föreskriver hur adelskapet ärvs, de är statsakter och dem kan vi inte ändra på. Vissa tänker kanske att regeringen borde ta upp frågan men den har ju numera ingenting med Riddarhuset att göra.

Däremot tycker Erik Tersmeden att den kompromiss som nu nåtts vad gäller kvinnlig representation i direktionen och rådgivande grupper är vettig.

Han lämnar vad han säger är en väl kompetent direktion, liksom alla de han suttit i genom åren.

– Riddarhuset är en förvaltande organisation. Vi ska ta hand om våra genealogier, vårda palatset och sköta stiftelserna. Det kan man utläsa ur Riddarhusordningen. Vi har också påtagit oss att främja kultur i enlighet med en tradition som går långt tillbaka i tiden. Dessa är våra huvuduppgifter. Vi kan

också ge god service inom vårt kompetensområde för de som söker kunskap. Däremot är det nog fruktlöst för oss att försöka bli populära inom bredare kretsar.

– Men vad vi än gör så är det viktigt att vi alltid är hundra procent korrekta, avslutar han. ☞

Louise Ribbing

Traditionell byggnadsvård i kulturhistorisk miljö.

Storgatan 14, Nora.

070 825 58 91

www.antikochbyggnadsvard.se

SWEDENBORG
VAPENRINGEN

WWW.VAPENRINGEN.SE
TEL 08-7164575

Spellinge säteri – rustat för framtiden

VÄGEN TILL SPELLINGE går genom skog och hagmarker och slingrar sig fram på gammalt vis genom det östgötska landskapet. Gårdsbilden är något ovanlig då den består av två huvudbyggnader mitt emot varandra, förutom flyglar och ekonomibyggnader.

Säteriet bildades i mitten av 1600-talet av Mårten Leijonsköld som gjorde en imponerande karriär. Son till en sadelmakare och tidigt faderlös fick han ändå möjlighet att utbilda sig och började sin bana som skrivare åt rikskansler Axel Oxenstierna. Han klättrade på karriärstegen från kunglig kanslist, generaltullförvaltare och kammarråd till direktor för kommerskollegium. Mårten hävdade själv adelskap på sin moders sida (släkten Svahn) vilket inte kunde bekräftas av Ridarhuset. Han blev hur som helst adlad år 1645 med namnet Leijonsköld. Samma år inköpte han gårdarna i Spellingetomta, som

Spellinge säteri i Östergötland anlades på 1600-talet. Dagens byggnader tillkom efter en brand på 1700-talet. Huvudbyggnaden med reveterade fasader har sin spegelbild i den motsatta flygelbyggnaden, som har panelade fasader, med ovanligt orörda interiörer.

namnet då lydde, och bildade ett säteri av egendomen som med tiden blev ett av de mest betydande i Östergötland.

KVINNORNA ÄRVER

Vid hans död 1656 delades säteriet upp mellan barnen och dottern Anna Augusta Leijonsköld ärvde Spellinge och gårdarna där omkring. Under det tidiga 1700-talet var släkten Ulfsparré ägare genom ingifte. År 1740 brann gården och dåvarande ägaren Hans Ulfsparré överlät säteriet, som då sak-

nade huvudbyggnad, till sin dotterson kapten Fredrik Danckwardt-Lillieström. Denne lät uppföra en ny huvudbyggnad, troligen på den gamla grunden, tillsammans med sin hustru Christina Uggla. Innan bygget färdigställdes blev Christina änka. Hon kom att bebo och förvalta Spellinge med säker hand fram till sin död 1781. Hon omtalas som omsorgsfull, mån om de fattiga och enkel i sitt leverne, ibland piprökande och klädd i karlkläder. Hon lät uppföra en flygel mitt emot huvudbyggnaden, som i dag står kvar häpnadsväckande välbevarad. Byggnaden kallas kavaljersflygeln och är en spegling av Spellinges utseende på 1700-talet.

BULVANKÖP

Vid Christinas död ärvdes Spellinge av hennes kusiner som i sin tur sålde säteriet 1781

till hovrättsrådet Fredrik de Bruce. Han var i realiteten ombud för direktören Jean Niclas Kugelberg, som tillhörig borgarståndet inte hade rätt att inneha ett säteri utan kungligt godkännande. Tillstånd beviljades slutligen 1784 av Gustav III och ägandeskapet kunde därmed juridiskt överföras till Kugelberg. Skatteförmånerna gjorde att säterier var åtråvärda egendomar men endast förbehållna adeln. Innan lagstiftningen ändrades 1810 förekom att adelsmän användes som bulvaner för förmögna handelsmän, precis som på Spellinge.

Familjen Kugelberg kom att inneha säteriet under många generationer. På 1830-talet genomfördes en större renovering och tillbyggnad av det ena huset, som därmed blev tydlig huvudbyggnad. En av släktens färgstarka ägare var Jacqueline Kugelberg, fött av sexton syskon, som tog över gården 1895. Hon moderniserade och utvecklade Spellinge med nya ladugårdar, magasin och arbetarbostäder. Hon var även en god entreprenör som framställde rödmögelostar vilka sedan såldes till NK.

FRAMTIDENS SÄTERI

År 2014 bestämde sig Kugelbergs för att sälja Spellinge sedan barnen inte längre ville driva gården vidare. Hösten samma år inköptes

I stora salen uppsattes på 1830-talet en fransk tapet med motiv från Napoleons fälttåg i Egypten. Tapeten har nyligen varsamt renoverats och har sina klara färger i behåll.

egendomen av familjen Kuylenstierna genom sitt bolag Spellinge Säteri AB. Efter Mickie Kuylenstiernas alltför tidiga bortgång i juli 2016 är Carl Henric Kuylenstierna den som bebor Spellinge i dag och driver gården vidare med sin dotter Märta.

– Köpet, genom bolaget, var inte självklart då jordförvärvslagen gör att särskilt tillstånd krävs av Jordbruksverket för en juridisk person att köpa privata jordbruks-egendomar, förklarar Carl Henric Kuylenstierna.

Köpet möjliggjordes i detta fall genom att Spellinge uppfyllde kraven på höga kulturvården och kapitalkrävande egendom. Gården är på 450 hektar och de nio byggnaderna med omgivande park är byggnadsminnesförklarade.

– Vår tanke var redan från början att kunna hyra ut flera av byggnaderna och då krävdes rätt omfattande renoveringar. Till exempel lät vi installera bergvärme och dra om all vvs och el.

Den som stod för inredningsarbetet var Mickie Kuylenstierna som med sina goda idéer och sin energi skapade många ele-

ganta lösningar och smakfulla rumsinteriorer. Tillträdet till gården gjordes i maj 2015 med målet att Mickie kunde fira ett i huvudsak färdigt renoveringsarbete vid sin födelsedag i augusti. Så blev det och Spellinge har fått en god standard för framtiden. Nu finns möjlighet att hyra ut till konferenser och jakter vilket kan ge en inkomst parallellt med jord- och skogsbruket.

– Jordbruket baseras framför allt på betesdrift. Eftersatt brukande har inneburit initiala kostnader för att få markerna i stånd, säger Carl Henric Kuylenstierna.

Markerna är delvis inhägnade med dov- och kronvilt som betar det vackra ekdomineerade herrgårdslandskapet. Skogen omfattar drygt 200 hektar och de närmaste åren genomförs framförallt skogsvårdsinsatser och gallringar för att på sikt kunna ge en god avkastning.

Det krävs en omsorgsfull och engagerad förvaltning av ett gods som Spellinge där alla större förändringar måste göras i samråd med länsantikvarien. I framtiden kan en ökad publik verksamhet bli möjlig. Utmaningen är att använda och förvalta ett byggnadsminne för att värna om kulturhistorien och samtidigt få ekonomi i det hela. ☞

Fredrik Styrfält, fil.kand. i konst- och arkitekturhistoria

FOTO: FREDRIK STYRFÄLT.

Vinnande estetisk gourmet

Intervju med Sveriges Mästerkock 2016

CATARINA KÖNIG LAGAR frukost i sitt stora kök. Hon bakar scones, pressar apelsinjuice och ställer fram färskost, sylt och espresso. Allt är gjort från grunden och av ekologiska råvaror så långt som möjligt. Det blir dyrare men bättre, och med närproducerat blir det ännu bättre, säger hon.

Hon har ett stort vitt leende och glitter i ögonen. Familjen som strax samlas kring köksbordet är fyra Königar, Catarina, hennes man Anders, barnen Filippa, fyra år och Julius, sex år.

Sveriges Mästerkock år 2016 i TV4:s stora tävling är alltid glad när hon lagar mat. Hon har ett stilt förkläde i köket och där kombineras hennes två stora engagemang: estetik och matlagning. Nyligen har hon designat ett läderförkläde för köksbruk:

– Det är bara att torka av och därmed mer praktiskt än tygförkläden. Jag har utvecklat designen, materialet är nötnappa, mjukt och följsamt, ett förkläde måste vara bekvämt att bära. Det här har blivit mitt signaturförkläde, i en prisnivå strax under andra läderförklädens i hög kvalitet, det var viktigt för mig.

Nu vid trettiotvå års ålder har Catarina König hunnit längre än hon kunde drömma om som tonåring. Hon har sitt mästerkockskap, hon har sin modebutik i Uppsala, och hon ser sin framtid an med, som det heter, tillförsikt som i hennes fall med största sannolikhet är högst rimlig. Finns det likheter mellan matlagning och estetik, eller design? Hon tvekar inte i sitt svar:

– Jag gillar att forma med händerna, och när jag ägnar mig åt det kommer det kreativa fram, det tänkande som ger nya vinklar och idéer när det gäller form men framförallt smak. Jag har inte låst fast mig i ett fack, jag lagar mycket mat och av olika sorter, marockanskt eller italienskt eller svenskt eller annat.

Catarina uppfattar att hon har något slags kreativ medfödd ådra och att den hänger

ihop med att hon alltid har varit nyfiken, alltid velat utforska, ta reda på detaljer och sammanhang, prova, testa. Hon växte upp i »lilla fina Sigtuna» som hon säger, i tjugofem år, och svensk historia fick hon i sig från första klass i skolan, allt från vikingatid och framåt.

– Vi blev ganska duktiga på att läsa runstenar och förstå ruiner, säger hon med lite saknad i rösten eftersom den kunskapen kräver ständigt underhåll och det har hon inte riktigt hunnit med.

KÄMPAGLÖD

Föräldrarna ville inte att Catarina och hennes tre år äldre bror Thomas som nu är pilot, skulle sitta inomhus med TV-spel:

– Mamma sade alltid: ut med er! Åk ut med båten, gå ut och lek med pinnar i skogen! Vi fick tänka själva, det var ingen som styrde våra lekar, det var inte något daltande. Där tror jag att min kreativitet började blomstra. Min bror och jag hittade på mycket kul, vi lekte jättemycket. Det gör mina barn också, jag har med mig hemifrån att inte daltala med dem. Jag säger till dem när de trillar: res dig och försök igen! Livet är hårt. Det gäller att komma framåt, det är bättre att man lär sig kämpa, att inte ta allt för givet.

I huset på Munkholmen, som är ett strandområde i Sigtuna, var modern Christina alltid närvarande medan fadern Gustaf som arbetar för det internationella reseföretaget Thomas Cook var på resor. De två barnen följde ofta med utomlands vilket gav dem både språkkunskaper och början till världsvana. Catarina är tacksam för detta men Munkholmen är viktigast i hennes uppväxt. Hon berättar om sin mor som arbetade med försäkringar och möbelföretag, och alltid lagade mat:

– Min bror och jag var jämt med, vi fick hjälpa till och vi smakade, aldrig sade mamma nej när jag ville prova något. Mina

barn är likadana, så fort jag börjar skramla med grytorna i köket kommer de och säger »vad ska du göra? får vi vara med? får vi smaka?» och det får de alltid.

Än i dag saknar hon Sigtuna trots sitt vackra hem i Uppsala.

– Det är på Munkholmen som jag känner mig hemma, där finns lugnet och tryggheten som jag också önskar att mina barn kunde få.

FÖRSTA BOKEN KLAR

Boken *Varje dag är en fest* (Bonnier Fakta) är Catarina Königs första men inte hennes sista, det är hon säker på. Förstlingsverket är en elegant utgåva med recept från förrätt till efterrätt och allt däremellan, tips om hur man ordnar ett bra mingel, dukar vackert, verkligen gör varje dag till en fest. Allting är frestande upplagt, helt i linje med den vardagens estetik som hon ständigt har i fokus. Recepten kommer ur hennes provande av smaker – hon säger att hon kan sitta i köket och tänka: jag har de här råvarorna, den här smaken borde passa till det här proteinet, hur ska jag få ihop det? Jag kanske byter kycklingen mot tonfisk, provar och gör om till dess att det blir just så läckert som jag vill ha det.

Följer hon andras recept? Nej, hon tittar aldrig på recept, hennes bok är till för andra som vill ha inspiration och hjälp.

Efter skolan började Catarina König genast på universitetet, inte tal om något så kallat sabbatsår, hon läste pedagogik och engelska och mitt i det utbildade hon sig till bartender.

– Det hänger ihop, alltsammans, jag vill utforska, lära mig nytt. När utbildningarna var klara började jag jobba som extrapersonal i klädbutiker och insåg att det behövs utbildning även där, så jag gick KY, kvalificerad yrkesutbildning på universitet i försäljning, varuhantering, affärsengelska och

Allt hör ihop för mästerkocken Catarina König: de ekologiska råvarorna, estetiken, orden – och att forma detta till ett gott sammanhang. FOTO: FRIDA WISMAR.

allt annat inom området. Som diplomerad därefter skaffade jag en affärslokal i Uppsala, åttio kvadratmeter, där jag säljer kläder och föremål som jag plockar ut som russinerna ur kakorna, bara det bästa, ingenting som de stora kedjorna säljer.

Matuppgiften överväger men butiken

tänker hon behålla, den är en del av hennes hjärta säger hon:

– Ju mer jag gör desto större chans har jag att få fortsätta med det jag vill. Nu är det två tredjedelar gastronomi och en tredjedel butik. Så här tänker jag: nu rider jag på den här framgångsvägen, och när jag känner att

det är just detta jag vill, då stannar jag. Att bli Sveriges Mästerkock 2016 har genererat massor av uppdrag, nu är jag som mest efterfrågad och det gäller för mig att spinna på det.

Nyss har hon färgsatt en servis till ett stort företag, en ny erfarenhet men lika rolig som hennes många övriga specialiteter. Skrivandet är viktigt för Catarina:

– Jag gillar att forma meningar. Det hör ihop, orden och designen och matlagningen.

ADLIG OCH STOLT

Sitt adelskap har hon alltid känt till, och det är betydelsefullt för henne. Att byta namn när hon gifte sig var aldrig aktuellt för henne, men hennes man bytte gärna sitt Blombergsson till König.

– I min familj och hos mina anhöriga är det viktigt att Königs släkten lever vidare. Historien är alltid med. Det är en stolthet också över den spännande bakgrunden, vår släkt har alltid hållit fanan högt. Det säger jag till barnen också.

Hon har en stor vapenring i vitt guld som hon fick till sin tjugofemårsdag av sina föräldrar. Ringen bär hon alltid utom i matlagandet.

– Vapnet är stiligt med sin stork. Adelskapet är inget man ska skämmas över, tvärtom, även om varken min man eller barnen är adliga enligt Adelskalendern.

Catarina König lever i sin dröm som blivit hennes verklighet. ☞

Magdalena Ribbing

ADLIGA ÄTTEN KÖNIG

Adliga ätten König nr 1481 har sin först kände stamfader i köpmannen Heinrich König (1642–1720). Han var bördig från Bremen men bosatt i Stockholm som växelhandlare och kommissarie hos Karl XII:s syster hertiginnan Hedvig Sofia. Senare blev han kommissarie i Hamburg. Han adlades för sina förtjänster för svensk sjöfart, år 1714 i Turkiet av Karl XII som då vistades där. Ätten introducerades på Riddarhuset år 1719.

Vid Gustav Vasas sida

För 500 år sedan föddes Margareta Leijonhufvud, som kom att bli dåtidens mest inflytelserika kvinna.

ÅR 1536 VIGDES Gustav Vasa och Margareta Leijonhufvud i Uppsala domkyrka. Deras äktenskap blev inledningen på »kungafrändernas tid», då bandet kom att stärkas mellan kungafamiljen och rikets ledande ätter till gemensam nytta för båda parter. Margareta blev under sina femton år som drottning kungens politiska partner i styrandet av hov, rike och en växande familj.

Det var egentligen inget stort steg för den 20-åriga Margareta att bli Sveriges drottning. Hon kom från en godsrik och inflytelserik riksrådsfamilj. Hennes föräldrar var Ebba Eriksdotter (Vasa) som var syssling till Gustav Vasa och riksrådet Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) som blev avrättad vid Stockholms blodbad år 1520. Hon var således uppvuxen i en miljö där frågor som rörde politik och driften av familjegodsen var en del av vardagen i en maktavares hushåll. Detta kunde också ge kvinnorna ett större politiskt handlingsutrymme och möjlighet till både makt och inflytande.

Makten var under Vasatiden också knuten till kungens person på ett annat sätt än i dag, det innebar att den som befann sig i kungens närhet – som Margareta gjorde – hade goda möjligheter att ta upp olika frågor med honom. Drottningen blev således en betydelsefull person i det samtida politiska nätverket där personliga relationer hade stor betydelse för att skapa både enighet i riket och uppslutning kring kungafamiljen. Hon fungerade som länk mellan kungen, sina släktingar och för den delen även »vanliga» undersåtar som tog kontakt med drottningen. Det framkommer bland annat i den brevväxling som bevarats mellan Margareta och systern Märta, som då var gift med Svante Sture. Där kan vi se hur Margareta tillvaratog kungafamiljens intressen genom att vidmakthålla en god relation till Stureätten.

I systrarnas brev blandas frågor om inri-

Margareta Leijonhufvud bär här sina regalier, kronan, spiran, äpplet, som tecken på sin drottningvärdighet. Kopparstick av Fredrik Akrel.

kespolitik, godsekonomi, skatteintäkter och familjemedlemmarnas hälsa. Drottningen lovade att tala med »sin allra käraste herre» om Märta och Svantes önskemål för att sedan återkomma med svar.

Genom giftermålet med Margareta kom kungen att knyta släktband med flera av rikets främsta adelsfamiljer. Dessa kom också att sluta upp kring kungafamiljen och deras dynastibyggande. De bidrog med militärt stöd och såg till att ordningen upprätthölls inom sina respektive förläningar. De deltog vid diplomatiska beskickningar och tjänstgjorde vid hovet. Kungafränderna belö-

nades i gengäld för sin lojalitet. De utsågs till riksråd, erhöll förläningar, lönsamma ämbeten och skattelättnader.

Kungaparet höll också genom åren många bröllop för sina släktingar. Äktenskapen knöt nya band mellan kungafamiljen och deras fränder. Det visar inte minst giftermålsmonstren bland några av Margaretas närmaste anhöriga.

Margaretas äldre bror Abraham var under hennes tid som drottning gift med riksrådsdottern Anna Åkesdotter (Tott). Den yngre brodern Sten gifte sig med den gods-

Katarina, blev Gustav Vasas tredje drottning år 1552.

Drottningens yngre syster Anna var ingift i Bielkeätten genom sitt äktenskap med Axel Eriksson. Deras sondotter, Gunilla Bielke, kom också att bli Johan III:s andra drottning år 1585. Och som redan nämnts gifte sig Margaretas yngsta syster Märta med Svante Sture.

Margaretas ställning som drottning gav henne också en auktoritet och rätt att befälla. Hennes handlingsutrymme var visserligen beroende av hur hennes relation till kungen

olika platser. I sina brev diskuterar kungaparet bland annat fogdar som misskötte sig på olika sätt, anställda som klagade på förtäringen och bönder som var missbelåtna med sina dagsverken. Margareta höll både fogdar och bönder under uppsikt, utfärdade privilegiebrev för hantverkare, beställde material till familjens slottsbyggen och såg till att hennes släktingar inte gick för hårt fram mot sina underlydande bönder. Kungaparet önskade inte något nytt »bullen» efter Dackefejden.

Margareta gav också kungen en stor familj och därmed grunden till den dynasti, som han alltsedan början av sin regering velat skapa. Från sitt första äktenskap hade Gustav Vasa sonen Erik (XIV). Med Margareta fick han ytterligare tre söner, Johan (III), Magnus, Karl (IX) och fem döttrar, Katarina, Cecilia, Anna, Sofia och Elisabet, som nådde vuxen ålder. Vid riksmötet i Västerås år 1544 blev Sverige ett arvrike. Det var då det beslutades att kronan skulle ärvas av kungens söner medan döttrarna genom sina kommande äktenskap skulle skapa nya politiska allianser.

Margareta fick i arvföreningen en viktig uppgift för att trygga dynastins framtid. Om sönerna var omyndiga vid kungens död skulle hon träda in i en förmyndarregering och förestå riket för tronföljarens räkning. Hon skulle vara en länk mellan far och son och tillvarata kungamaktens intressen under en osäker period mellan två myndiga monarker. För att ytterligare säkra familjens ställning hade kungen utfärdat slottslovenbrev för hennes räkning. Det innebar att Margareta fick huvudansvaret för några av rikets viktigaste slott till dess att Erik kunde ta över som kung och försörjningen tryggats för de andra barnen. Med sin bestämmelse visade kungen vägen för flera kommande drottningar. Det kom även Margareta att göra.

Det är en ljus och positiv bild som förmedlats av både hennes person och drottningsskap genom historien. Denna går tillbaka till hennes egen samtid då hon vid Gustav Vasas sida arbetade för att trygga Vasadynastin på den svenska tronen. ☞

Fil.dr Karin Tegenborg Falkdalen, författare till bland annat Vasadöttrarna och Margareta Regina – vid Gustav Vasas sida, varav den senare utgiven 2016 genom initiativ och stöd från Släktföreningen Leijonhufvud för att uppmärksamma 500-årsjubileet av Margareta Leijonhufvuds födelse.

FOTO: MARIANNE SETTERBLAD.

Margareta Leijonhufvud vilar vid Gustav Vasas sida, Uppsala domkyrka. Gravmonument av Willem Boy.

rika arvtagerskan Ebba Månsdotter (Lilliehöök). Den äldsta systemen Birgitta var gift med Gustav Olsson (Stenbock). Parets dotter, Beata, blev hustru till kungens systerson, Per Brahe, medan en annan av deras döttrar,

såg ut. Kungaparets äktenskap verkar dock ha fungerat väl och deras brevväxling visar att Margareta hade kungens förtroende. Som drottning och husmor bistod hon honom med att upprätthålla ordningen i såväl hushåll som rike.

Det innebar att hon verkställde hans befallningar, höll honom informerad och trädde i hans ställe när de befann sig på

Adel utan ståndssamhälle

*Vad hände med adeln efter 1866 års avskaffande
av ståndsriksdagen?*

INGEN ADLIG FAMILJ kan ha varit oförberedd, när beslutet om ståndsriksdagens avskaffande till slut kom. Redan 1810 hade förslag lagts om tvåkammarriksdag, samma år som de sista ekonomiska privilegierna försvann och nya fideikommissier förbjöds. Dessutom var det mest fråga om ett symboliskt avslut; i praktiken var ståndssamhället redan avvecklat. Nyadlande hade i stort sett upphört. En rad liberala reformer hade genomförts – näringsfrihet, frihandel, aktiebolagslag, järnvägar – snart åtföljda av industrialismens första genombrott på 1870-talet. Numera krävdes högre formella examina för att bli officer och för tjänst vid domstolar och ämbetsverk. I själva verket innebar dessa reformer en allvarigare utmaning mot adlig habitus och traditionell livsstil, som sedan urminnes tider baserats på jordäggande och officerstjänst. Adelns gräddfil till högre statliga tjänster försvann, och en framväxande bildad medelklass utmanade nu med anspråk på att vara den nya tidens elit.

Till det yttre behöll dock adeln en stark samhällsställning nästan hela seklet ut. Borgerligheten klagade på kvardröjande adlig företrädesrätt, manifesterad i det symboliska kapital adeln ännu åtnjöt inom armén och vid hovet. Genom valsystemet till första kammaren kunde adliga godsägare och välavlönade ämbetsmän i ett par decennier utöva lika stor riksdagsmakt som förr. Den förste statsministern tillträdde först 1883, den förste ofrälse utrikesministern 1914. Vid sekelskiftet var över hälften av alla landshövdingar adliga. I hovets »stora värld» bevarade man sin status som den yppersta sociala eliten.

Vid sekelskiftet 1900 var adeln ställning således ännu stark. Relativt sett var adliga familjer ekonomiskt välbeställda, och deras barn kunde bekostas både god uppföstran och högre utbildning. Många adelsmän hade ledande befattningar inom stat och näringsliv – och ett gammalt ärorikt familjenamn ut-

gjorde fortfarande ett ur ekonomisk synpunkt värdefullt symboliskt kapital.

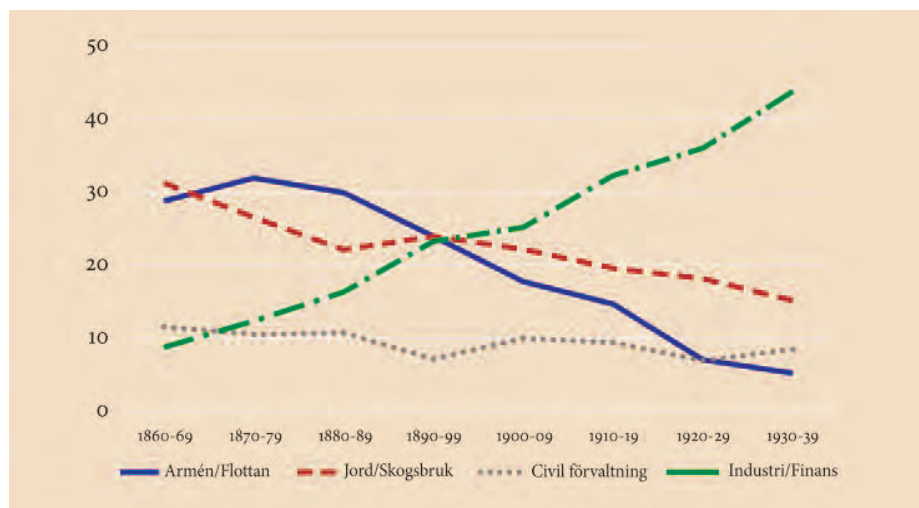
INGET ALLMÄNT FÖRFALL

Det är en vanlig uppfattning, även framförd i akademiska sammanhang, att ståndssamhällets avveckling och den sedan länge pågående ståndsnyelleringen innebar att adeln deklasserades, rent av att den pauperiserades. Någon egentlig grund för ett så svepande påstående saknas dock. När det år 1911 i samband med rösträttsreformen 1907/09 i den nationella statistiken infördes en indelning av befolkningen i tre socialgrupper, baserad på utbildning och yrke, kunde adelns höga sociala status bekräftas. En studie av samtliga adelsmän födda på 1850-talet visar, att två tredjedelar av adeln i början på 1900-talet kunde hänföras till den första gruppens över- och övre medelklass, medan under fem procent »fallit ner» i arbetarklassen. Resultaten visar på god anpassningsförmåga till det nya borgerliga samhället, inte på att adeln blivit utkonkurrerad av nyrika företa-

gare eller akademiskt utbildade karriärister.

Det tidiga 1900-talet, industrialismens tidevarv, medförde emellertid nya reformer och förändringsprocesser, som kom att ställa större krav på adlig anpassningsförmåga. År 1901 avskaffades den indelta armén; i stället infördes allmän värnplikt. År 1907 lagstiftades om allmän rösträtt för män. Och den industriella omvandlingen ökade takten: åren 1890–1920 anses utgöra den stora genombrottsperioden. För adeln medförde denna utveckling att de traditionella yrkesrollerna inte längre gick att upprätthålla.

Att vara officer i den indelta armén hade inneburit hög status men liten möda. Var man inte karriärofficer, hade man endast två à tre månaders lätt årlig tjänstgöring. Värnplikten medförde krav på heltidstjänst – och att exercera beväringar på dammiga kaserngårdar var inte i en ung adelsmans smak. Vid den tiden hade många godsägare redan hunnit tröttna på jordbruk som utkomstkälla. Den agrara revolutionen på 1800-talet lovade visserligen högre avkastning, men krävde också kostsamma nyinvesteringar

Yrkesval inom den svenska adeln. Betitlad adel, efter födelseår, i procent.

KÄLLA: RIDDARHUSETS STAMTAVLOR, GÖRAN NORRBY.

och ny professionell kunskap, som ofta skulle visa sig vara olönsamt på kort sikt. På 1870-talet föll spannmålspriserna kraftigt på grund av billigt utbud från utlandet. Mot slutet av seklet steg sedan arbetslönerna kraftigt, när lantarbetarna i stället tog anställning i städernas fabriker. De adliga jordägarna tröttnade efter hand och flyttade in till staden och de yrken som de nya tiderna erbjöd. I detta mobilitetsmönster var adeln tidigt ute: år 1900 bodde ännu åttio procent av Sveriges befolkning på landsbygden, medan över sextio procent av adeln då redan bodde i städerna.

RÄTT UTBILDNING SOM MAKTFAKTOR

På 1980-talet gjordes en omfattande offentlig utredning om maktförhållanden och olika makteliter i Sverige, den så kallade *Maktutredningen* (SOU 1990:44). Den konstaterar bland annat att industrialiserings- och demokratiseringsprocesserna i början på 1900-talet medförde, att den traditionella makteliten splittrades i två skilda maktblock – ett politiskt, ett ekonomiskt. En gång i tiden hade adeln ägt både politisk och ekonomisk makt; nu valde man att satsa på den ekonomiska maktbasen – näringslivet. Inte utan framgång: utredningen anger, att adelns representation i den svenska eliten var cirka åtta gånger högre än befolkningen i allmänhet. Detta gör naturligtvis inte adeln till en »härskande klass»; därtill är direktörer med adliga namn alltför få.

Positionerna inom näringslivet har till stor del uppnåtts genom god utbildning. En studie av utbildningsval bland 1960- och 70-talets studenter visar dels att adliga ungdomar åtnjöt högre utbildning i mycket större utsträckning än befolkningen i stort, dels på en annan utbildningsprofil. Civilekonom- och juristutbildning har föredragits, lämpliga generellt användbar grund för ledande befattningar inom såväl näringslivets som statsförvaltningens alla sektorer.

I klassamhället föds man in i en viss klass på samma sätt som man förr föddes in i ett visst stånd – men man saknar numera garantier för att stå kvar på samma sociala nivå. På det hela taget framstår dock adliga familjers omställning till nya sociala förutsättningar som framgångsrik. ☞

*Göran Norrby, historiker som 2005 dispute-
rade med doktorsavhandlingen Adel i för-
vandling. Han har bland annat författat
böckerna Huset von Fersens uppgång och
fall samt Ordnade eliter.*

Efterlysning: Berättelser om vapensköldar

Vad vet ni om ättens vapensköld?

Till bokverket om Riddarhusets vapensköldar ber vi om hjälp från Arte et Martes läsekrets.

– Den kunskap som finns i släakterna i dag är värdefull att ta tillvara. Det kan finnas muntliga familjetraditioner om vad vapnets olika bilder syftar på eller vad dess symboliska innebörd är, säger Magnus Bäckmark, heraldiker och författare till bokverket om Riddarhusets vapensköldar.

Ibland finns forskningsrön eller hypoteser om tillkomsten av vapnet eller själva vapenplåten i Riddarhussalen. Det kan till exempel röra sig om fynd av en kvittens eller anteckning som visar vem som utfört målningen och när. Ett annat exempel kan vara att någon har utfört en inventering av äldre återgivningar av ett vapen, för att klargöra hur vapenbilden varierat eller utvecklats över tid (där så varit fallet). Sådant kan påträffas exempelvis i någon kulturhistorisk publikation, i en släktförenings medlemsblad – eller fortfarande vara opublicerat.

Allt sådant, muntliga traditioner såväl som tips och hänvisningar, är Magnus Bäckmark intresserad av att få ta del av. Ta gärna kontakt med honom snarast möjligt, **senast**

före 2016 års slut. Utgivning av boken planeras till 2019. Kontaktuppgifter: Magnus Bäckmark, Hults båtmanstorp, Svinningevägen 38, 184 44 Åkersberga. Telefon: 08-756 37 90, e-post: magnus.baekmark@swipnet.se.

Den som vill läsa mer om det pågående bokprojektet kan göra det under rubriken *Aktuellt* på riddarhuset.se.

VAPENAUKTION!

Återkommande auktioner med teman som moderna och antika vapen, jakt- och fisketillbehör, accessoarer, konst och inredning med jaktlig anknytning.

Inlämning till
nästa auktion
pågår!

Kungsgatan 57B, Stockholm
Tel 08-14 38 65
www.walterborg.se

W
B

JAKT &
FRITID

Meddelanden från Riddarhuset

VERKSAMHET

Adelsmötet 2016 är genomfört och vi på Riddarhuset ser fram mot tre år av arbete med att genomföra de tolv projekt som adelsmötet beslutat om. Förutom projekten strävar vi målmedvetet med att utöka vår service till er ättemedlemmar. Vi försöker att via hemsidan, nyhetsbrev, facebook och släktföreningarna hålla er alla à jour med vad som händer i vårt gemensamma Riddarhus.

Kulturprogrammet kommer framöver att varieras med både konsertverksamhet och föredrag med koppling till Riddarhuset, dess medlemmar och historia. Vi började redan den 22 juni med högtidlighållandet av 150-årsdagen av ståndsriksdagens avskaffande. Trots midsommartid var föreläsningen av fil.dr Bo Eriksson mycket välbesökt. Före föredraget förfriskade sig besökarna med mousserande vin och smittor. Efteråt bjöd Bo Eriksson in till en frågestund som ytterligare förhöjde kvällens innehåll med intressanta iakttagelser och frågeställningar. Nästa föredrag hålls den 27 september. Det är den första i en serie av kulturtisdagar som vi arrangerar under hösten, samtliga med fri entré.

Att värna, vårda och levandegöra ett unikt historiskt arv för samtiden och framtiden är vår mission. Som en del av detta genomförs nu en ommålning av samtliga fönster på palatset under försorg av det välrenommerade företaget Linoljemålarna.

Som alltid önskar jag er alla, ättemedlemmar och andra, varmt välkomna till vårt gemensamma Riddarhus.

PERSONALFÖRÄNDRINGAR

Intendent Fredrik Styrfält har lämnat sin anställning för att pröva lyckan som byggnadsminnesvårdare i Nora. Vi tackar för de år som han mycket förtjänstfullt bidragit till palatsets skötsel och för hans insatser att ge besökare en intressant inblick i Riddarhusets historia och arkitektur. Han efterträds av vår egen Madeleine Werner som därmed slutar som riddarhusfiskal. Ny riddarhusfi-

skal blir Christina Neuman som tillträder den 1 september.

Det är med stor glädje jag konstaterar att talangfulla och kunniga personer vill arbeta på vårt kansli. Arte et Martes redaktör Louise Ribbing utökar sitt engagemang och är sedan 1 juli tillsvidareanställd som kommunikationsansvarig. Pontus Ragnö, mycket kunnig och flitig i stamtavleprojektet, är även han från den 1 juli tillsvidareanställd. Sedan mitten av maj månad ersätter Therése Gyllenram den föräldralediga Karin Lilliehöök Kihl som riddarhuskanslist.

Stamtavleprojektet är ett av våra viktigaste och största uppdrag, i vilket riddarhusgenealog Göran Mörner tillsammans med Pontus Ragnö och Maria Wallius gör ett storartat arbete. Ambitionen i projektet är högt ställda och vi vill värna den höga kvaliteten som gruppen utför i projektet. Vi ämnar nu ytterligare förstärka detta projekt och tillföra mer resurser i form av personal. Se vidare annons i detta nummer av Arte et Marte samt under Lediga tjänster på riddarhuset.se (Aktuellt).

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

VÄRDEPAPPERSFÖRVALTNING

Efter ett starkt 2015, då den svenska börsen inklusive utdelningar steg med cirka tio procent, har första halvåret 2016 varit svagare och börsen är hittills oförändrad. Världsekonomin är stabil men tillväxten är svag. Det återspeglar sig i rapporterna från bolagen som vittnar om oförändrade volymer. Den sedan lång tid stimulerande miljön med låga räntor gynnar fortsatt finansiella tillgångar.

Strax innan halvårsskiftet röstade Storbritannien om sitt EU-medlemskap och ett överraskande resultat, Brexit, skakade finansmarknaderna. Den momentana turbulensen på aktie- och valutamarknaderna var redan ett par veckor senare i det närmaste bortblåst och några av de amerikanska börsernas index har därefter nått nya »all-time-high», ett styrketecken. Vär-

det på de av Riddarhuset förvaltade fonderna var i slutet av juli månad oförändrat jämfört med föregående årsskifte.

Patrik Tigerschiöld, kassaförvaltare

DOMÄNFÖRVALTNING

Virkesmarknaden är något oklar inför hösten. Brexit-omröstningen påverkar sågverkens intjäning då England är vår största exportmarknad för sågade varor. En svag pundkurs är negativt då affärerna görs i pund. Skulle utträdet ur EU innebära en svagare byggnadskonjunktur i England är det självklart av ondo.

Positivt är att massa- och pappersindustrin har aviserat ytterligare utbyggnadsplaner och redovisar goda resultat för första halvåret 2016. Tyvärr finns det fortfarande för mycket importerad massaved för att vedpriset ska stiga, men en vändning borde närma sig. Biobränslesidan är pressad med stora volymer i lager, eldning av importerade sopor med mera.

Sågverkens strukturrationalisering har nu tagit fart i södra Sverige. Bland annat har Södra Skogsägarna och Rörvik lagt ner sågverk och fler förändringar är sannolikt att vänta. Förhoppningsvis kommer detta inte att innebära några större nedläggningar.

På Stjärnevik och Kronovall pågår renoveringsarbeten enligt planerna. På Löfstad är underhåll av stenarbeten i form av portaler, murar och terrasser prioriterade åtgärder. Projekteringen av Ostlänken pågår och det verkar som att bergtäkten vid Löfstad kommer att påverkas i någon form, men det är fortfarande oklart hur mycket.

Hans von Stockenström, domändirektör

KONSERTER I BACKSPEGELN

»Vi tänker öppna Riddarhuset ännu mer mot allmänheten ...», sade dåvarande direktionsordförande Henric Ankarcrona när han 2002 intervjuade mig inför en eventuell anställning som riddarhussekreterare, »och ett av målen för detta är att öka antalet

konserter, utställningar och föredrag. Har du några erfarenheter av att arrangera kulturrevenemang?» Nja, min syster Kristina var då producent på Dalateatern, hennes döttrar var skådespelerskor och själv var jag van vid att arrangera olika evenemang, men någon kulturattlet var jag ju inte.

Alltnog, jag fick uppdraget och under mina sju år som riddarhussekreterare genomfördes Riddarhusets kulturprogram (ett omfattande kulturprogram med konserter, utställningar, föreläsningar och öppet hus med mera) vid tre tillfällen kompletterat med föreläsningsserier och diverse andra publika evenemang.

Senare riddarhussekreterare, Carl-Gustaf Åkerhielm och Erik Drakenberg, gav mig förtroendet att leda kulturverksamheten i ytterligare sju år.

Under de fjorton senaste åren av kulturverksamhet har vi ökat antalet arrangörer från två till över trettio vilket borgar för ett varierat kulturprogram. Särskild kraft har lagts vid att åttemedlemmar ska få rabatt när de kommer till evenemangen. Det är ju ändå i vårt palats som allt sker.

Jag har otaliga trevliga minnen från dessa år, till exempel när Putte Wickman genomförde sin sista offentliga konsert. När publi-

ken under stående ovationer önskade ett extranummer sa Putte att »jag hinner inte, färdtjänsten står och väntar». Vid ett annat tillfälle, under Riddarjazzen, reste sig en äldre dam ur publiken och frågade om orkestern kunde spela något av Duke Ellington. När orkestern spelade upp gick hon fram, tog en mikrofon och började sjunga. Publiken blev helt överraskad; det var Alice Babs som sjöng.

Under våren 2016 har det varit tolv evenemang från Riddarjazzen i februari till melodramat Pygmalion i juni.

I och med vårens konserter lämnar jag över kulturverksamheten till en nyorganiserad kulturgrupp som ska driva verksamheten i fortsättningen. Jag önskar dem varmt lycka till i ett trevligt arbete där man får positivt gensvar från både publik och arrangörer. *Henrik von Vegesack, avgående kulturansvarig*

HYRA AV LOKAL

Riddarhusets sällskapsvåning och Lantmarskalkssalen står till medlemmarnas förfogande för privata festarrangemang – släktmöten, bröllop, födelsedagsfester m.m. (dock inte studentfester). Arrangemangen ska vara av pri-

vat, personlig och familjär karaktär.

I källaren finns Släktföreningarnas rum, en lokal där upp till tio personer kan ha möten.

Kontakta kansliet, tel. 08-723 39 91, för bokning och information.

VADSTENA ADLIGA JUNGFRUSTIFT

Etthundra pensioner utdelas årligen till dem som varit längst inskrivna i stiftet.

Normalt skriver föräldrarna in sina döttrar när de är små. Inskrivningsavgiften är 100 kronor och någon årsavgift utgår inte.

Stiftsjungfrur har rätt att bära stiftets dekoration, ett vackert emaljerat vitt ordens kors med blåvit rosett. Etui med dekoration och miniatyr kostar 500 kronor inkl. porto och kan rekvideras från Riddarhuset. Ring 08-723 39 91 för ytterligare information.

RIDDARHUSSÄLLSKAPET

Riddarhussällskapets medlemmar kan se tillbaka på en händelserik vår med intressanta aktiviteter, dels en visning av Kungliga Operan, dels ett besök hos Birgittasystrarna i Djursholm. Årsmötet var mycket välbesökt

Stockholms studentsångare höll traditionsenligt en konsert på Nationaldagen. FOTO: CLAS GÖRAN CARLSSON.

och avslutades med ett uppskattat föredrag av riddarhusamanuensen friherre Oscar Langenskiöld. Ordförande herr Claës-Henrik Munck af Fulkila avgick och till ny ordförande valdes herr Rutger Gyllenram.

Riddarhussällskapet har i år satsat på att bredda och utveckla sitt aktivitetsutbud och kan med stor glädje presentera ett fullspäckat program. Efter sommaruppehållet startade höstens aktivitetssäsong med en afterwork på restaurang Grappa, dit både nya och gamla medlemmar inbjudits.

Den 21 september bjuds medlemmarna in till *Vasa – det vältaliga skeppet*, då fil.dr herr Hans Soop ger en initierad inblick i skeppets skulpturutsmyckning och symbolik. Den 27 oktober får föreningens medlemmar en specialvisning av Riddarhusets utställning om den gustavianska hovmålaren Lars Bolander, som målat flera av vapenplåtarna på Riddarhuset. Till utställningen har många olika föremål lånats in och vi kan därför utlova en historiskt mycket intressant kväll.

Riddarhussällskapets traditionella och mycket uppskattade Middag med dans sker den 18 november. Under kvällen kommer vi att få njuta av en väl komponerad höstmiddag om tre rätter samt självfallet dans. När dagarna sedan blir mörkare och vi närmar oss jul bjuder Riddarhussällskapet in till glögg med tilltugg hos ordföranden den 8 december.

År 2017 fyller Riddarhussällskapet 70 år och det ska vi fira! Jubileumsåret inleds i kulturens tecken med en visning av Konstakademien den 19 januari. Medlemmarna kommer även att inbjudas till slottsvisningar, fester, afterworks och guidade turer. Oavsett ålder erbjuder ett medlemskap i Riddarhussällskapet, förutom ett stort aktivitetsutbud, ett piggt tillskott till din umgängeskrets. Ta därför chansen, bli medlem och följ med på en aktivitet. Välkommen!

Riddarhussällskapet är en ideell förening för Riddarhusets medlemmar med familjer. Föreningen ordnar föreläsningar, utflykter, guidade visningar och festliga sammankomster. Årsavgiften är 200 kronor för makar och 150 kronor för enskilda. Anmälan om medlemskap sker enklast via Riddarhusets hemsida, via e-post: riddarhussallskapet.gea@gmail.com, genom att kontakta sällskapets sekreterare fru Eva Gentzschein, tel. 073-707 19 88, eller ordförande herr Rutger Gyllenram, e-post: rgyllenram@gmail.com.

Styrelsen genom Claës af Burén

SVENSKA ADELSFÖRBUNDET

Det var många befättningsbyten vid Svenska Adelsförbundets årsmöte, som hölls på Riddarhuset den 26 april 2016. Greve Gustaf Lagerbjelke avgick på egen begäran som ordförande. Han avtackades varmt för sin långa och framgångsrika bana som förbundets ordförande och utnämndes till hedersledamot. Han efterträddes av vice ordföranden friherre Henrik von Vegesack. Friherre Per Sparre avgick också efter lång tid som förbundets kassaförvaltare och avtackades även han varmt och utnämndes till hedersledamot. Herr Christer Ugglå avtackades också varmt och tilldelades Adelsförbundets hederstecken. Friherre Carl Nordenskiöld avtackades för gedigna arbetsinsatser som revisor. Även Sandra Fock avgick men var förhindrad att delta och kommer att avtackas vid annat lämpligt tillfälle.

I styrelsen invaldes fru Susanne Adlercreutz (tidigare ordförande i RAUK), herr Carl-Johan af Kleen samt herr Rutger Gyllenram (nyligen vald ordförande i Riddarhussällskapet).

Svenska Adelsförbundets huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma ifråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör därför gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall.

Svenska Adelsförbundet arrangerar årligen en tejudning för ättemedlemmar i Stockholm med omnejd som under året fyller 70 år. Inbjudan skickas till berörda.

Ordförande är friherre Henrik von Vegesack. Upplysningar om förbundets verksamhet lämnas av sekreteraren herr Ulf Gyllenhammar, tel. 08-767 80 84 eller kassaförvaltaren, friherre Gabriel Hermelin, tel. 076-546 64 06.

Henrik von Vegesack

KÖP OCH SÄLJ PÅ

Riddarhustorget

Arte et Martes fria marknad

Adress: »Riddarhustorget»

Arte et Marte, Riddarhuset

Box 2022, 103 11 Stockholm

E-post: riddarhustorget@riddarhuset.se

Köpes: Antikviteter, klockor och rara böcker efterlyses, även hela eller delar av dödsbo. Kontakta Wictor Bonde, e-post: wictorbonde@gmail.com eller mobiltelefon: 070-555 30 24.

Säljes: Elgenstiernas *Svenska adelns ättartavlor* supplement 1 och 2 säljes för 100 kronor styck plus porto. Köp båda för 150 kronor. Gäller så långt lagret räcker. Maila beställningen till e-post: bokhandeln@genalogi.se och ange koden Adel2016. Glöm inte att ange fullständig adress och mobilnummer.

EFTERLYSNING

Vasamuseet söker föremål för inlån till utställning om kvinnors liv och verksamhet under tidigt 1600-tal.

Öppning planeras till mars 2017 och utställningen beräknas stå i ca tre år. Intressant kan vara porträtt (för foto), dokument, brev, smycken, kläder, verktyg eller husgeråd, gärna med koppling till skeppsgården eller specifik kvinna, aktiv under perioden 1600-1650.

Kända namn på listan är tex Bååt, Posse, Brahe, Kyle, Tungal, Grip, Rosenbielke, Oxenstierna, Möller och Stenbock, men även andra är av intresse!

Vid frågor eller tips kontakta Ylva Lewenhaupt, 0709-688276 ylva.lewenhaupt@maritima.se

RAUK

Ridderskapets och Adels Ungdomsklubb

UNDER SOMMAREN HAR RAUK bland annat firat Sveriges nationaldag, haft en uppskattad afterwork i Stockholm samt deltagit med volontärer i Johanniterordens sommarläger i Estland för funktionshindrade.

I slutet av augusti arrangerades RAUKS sommarbal och IWE. IWE är en förkortning av International weekend och innebär att RAUK utöver sina egna medlemmar bjuder in sina systerorganisationer i CILANE till ett veckoslut i Stockholm med spännande aktiviteter och utflykter, samt den årliga sommarbalen på Riddarhuset. Vartannat år är det RAUKS tur att bjuda in till IWE och i år var det alltså dags. Det blev ett mycket lyckat veckoslut med många nya bekanskap, spännande aktiviteter och inte minst en storlagen bal med rekordmånga deltagare. Trots att det nu känns lite tungt att denna efterlängtnade helg har nått sitt slut, försöker vi blicka framåt mot vad hösten har att erbjuda för dig som är medlem i RAUK.

Information om alla RAUKS aktiviteter hittar du som är medlem på RAUKS Facebooksida och via RAUKS nyhetsbrev. För dig som ännu inte är medlem gäller det självfallet att via hemsidan ansöka om medlemskap snarast så att du inte riskerar att missa några av höstens och vårens evenemang.

BLI MEDLEM

För dig som vill bli medlem i RAUK, eller kanske känner någon som är intresserad av

att bli medlem, kommer här lite information om oss. RAUK, som står för Ridderskapet och Adels Ungdomsklubb, är en ideell förening för dig mellan 18 och 35 år som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt. RAUK har det huvudsakliga syftet att fördjupa kontakterna och stärka gemenskapen inom den unga svenska adeln och belysa adelns roll i historien.

Via RAUK erbjuds du ett oslagbart kontaktnät med vänner och kontakter i såväl Sverige som Europa. Medlemskap är kostnadsfritt och du registrerar dig lätt via vår webbsida: rauk.info alternativt via vår email: rauk@riddarhuset.se. RAUK verkar även för att stärka gemenskapen med de systerorganisationer i Europa som samarbetar genom den gemensamma föreningen CILANE. RAUK arrangerar två baler per år, en vinterbal och en sommarbal, vilka är de största arrangemangen under året. Utöver balerna arrangeras även talarforum på Riddarhuset, operabesök, enklare middagar, visningar av museer och andra sociala aktiviteter med stor variation. Målsättningen är att arrangera en aktivitet i Stockholm för våra medlemmar varje månad och att även arrangera aktiviteter i Malmö/Lund och Göteborg. Oavsett om du som medlem kommer på varje aktivitet eller om du bara är med på en sommar- eller vinterbal innebär ett medlemskap i RAUK ett stort nätverk och många nya bekanskap. Välkommen till RAUK!

Elisabeth Edelstam, ordförande

FOTO: THOMAS LIND.

Sök stipendier och understöd

Riddarhuset delar årligen ut stipendier och understöd till ättemedlemmar.

STIPENDIER

Stipendiernas syfte är att i första hand stödja ungdomars studier på universitets- och högskolenivå. Observera att många stipendier förutsätter studier på heltid och under minst ett läsår.

UNDERSTÖD

Många av de understödsstiftelser som Riddarhuset förvaltar har inskränkt skatteskyldighet eftersom de riktar sig till de minst bemedlade. Generellt kan sägas att pensionärer med låg pension hör till denna grupp av behövande.

SÅ SÖKER DU

Alla som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt kan söka stipendier och understöd. Man behöver inte ha direkta familjeband till stiftarna eller veta ur vilken fond man ska söka. Riddarhuset hjälper till att hitta rätt fond.

Ansökan till stipendier och understöd ska göras på särskilda blanketter. Dessa kan under perioden 1 juni-15 oktober laddas ner via riddarhuset.se eller beställas på tel. 08-723 39 93. Endast nya blanketter (för år 2016) gäller. Ansökan ska vara komplett enligt anvisningar och Riddarhuset tillhanda senast den 15 oktober 2016. Utbetalning sker under andra kvartalet påföljande år.

BÖRJA I GOD TID

Vänligen notera att det tar tid att fylla i ansökan samt att införskaffa erforderliga bilagor från exempelvis lärosäten och banker. Påbörja därför ansökan i god tid.

Riddarhuset tar emot ansökningar under hela perioden 1 juni-15 oktober. Välkommen med din ansökan!

Heraldica Varia

DONATIONER

En donation innebär att Riddarhuset får föremålet som gåva. Det löser en gång för alla problem vad gäller till exempel bodelning och säkrande av föremålets förvaringsmiljö.

SILFVERSTOLPE

Huvudmannen herr Johan Silfverstolpe, Edinburgh, Skottland, har donerat sköldbrevet i original för adliga ätten Silfverstolpe, nr 1939.

Assessorn i Kammarrevisionen, kammar-

revisionsrådet Gudmund Hesselgren (1678–1756), adlades den 22 november 1751 i Stockholm av Adolf Fredrik med namnet Silfverstolpe. Ätten introducerades den 8 juni 1752 under nr 1939.

Vapnet är talande med en stolpe i silver, krönt med en krona i guld, i ett vågigt spetsigt blått fält. I det högra guldfältet är ett svart örnhuvud som möjligen syftar på svärfaderns, Sveno Benedicti Camoenius, tjänst som superintendent i Värmland. I det vänstra fältet finns en svart nyckel som syftar på

Adliga ätten von Stockenström nr 1936.

Gudmund Silfverstolpes kammartjänst. Mellan de fyra blå strutsfjädrarna i hjälmprydningen tindrar en upp- och nedvänd nordstjärna av guld.

Adliga ätten Silfverstolpe nr 1939.

DEPOSITIONER

En deposition innebär att äganderätten fullt ut kvarstår hos deponenten men att sköldbrevet kostnadsfritt förvaras i Riddarhusets arkiv.

VON STOCKENSTRÖM

Huvudmannen herr Axel von Stockenström, Strängnäs, har deponerat adoptionsdiplomet i original från 1776 för adliga ätten von Stockenström, nr 1936.

Här förklaras bara adoptionsbrevet från 1776. Tyvärr är det för komplext att här fullt ut förklara förhållandena kring ätten von Stockenströms ursprungliga adelskap från 1751 och de adoptioner på adelskapet som sker 1776 och även 1784. I stället hänvisas till *Adelskalenderns* ingress för ätten som är mycket överskådlig.

Kammarrådet Gustaf Printzell (1736–1798) och dennes kusin övermasmästaren i Bergskollegium, sedermera bergsrådet, Salomon Stockenström (1751–1783), adlades den 2 augusti 1776 på Ekolsunds slott av Gustav

Adliga ätten Sandels nr 2006, vapenskiss.

III med adoption på ätten von Stockenströms adliga vapen, namn och nummer. De introducerades den 16 oktober 1778 under nr 1936. Gustaf Printzell var systerson och Salomon Stockenström var brorson till Eric Stockenström (1703–1790) som hade adlats tillsammans med sin broder Lars Stockenström (1694–1761) den 22 november 1751 med namnet von Stockenström och introducerats 1752 under nr 1936.

Vapnet är talande med en blå flytande ström över en grön trädstam (stock) i ett guldält. Enligt en tradition kan namnet

Stockenström härröra från Anders Henriks-son (död 1651) som var inspektör över kvarnarna och strömmen i Stockholm. Hans son Erik antog namnet Stockenström och var fader till de ovan nämnda Eric och Lars von Stockenström. I det övre silverältet ligger en värja och en grön lagerkvist korslagda genom tecknet för mars eller järn. Värjan kan vara ett lagens svärd syftande på Lars von Stockenströms (1694–1761) tjänst som assessor i hovrätten. Järntecknet är ett bergsmannaattribut som alluderar på broderns, Eric von Stockenström (1703–1790), engage-

mang i Höganäs stenkolsverk och stål- och manufakturverken i Hällefors.

INLÅNAT OCH DIGITALISERAT

Många sköldebrev finns i privat ägo. Riddarhuset vill gärna ta del av dessa och erbjuder därför en kostnadsfri digitalisering av föremålen med högupplöst skanning. Innehavaren av sköldebrevet erhåller en CD-skiva med bilderna.

SANDELS

Herr Rolf Sandels, Stockholm, har låtit Riddarhuset digitalisera en approberad vapenskiss för adliga ätten Sandels, nr 2006.

Bergsrådet i Bergskollegium Samuel Sandel (1724–1784), adlades den 29 maj 1772 på Stockholms slott av Gustav III med namnet Sandels. Ätten introducerades den 2 september 1773 under nr 2006.

Skissen är approberad (godkänd) av Gustav III den 22 februari 1773 på Stockholms slott. Traditionen var att monarken förevisades ett vapenförslag för granskning och godkännande innan utfärdandet av själva sköldebrevet. Se *Heraldica Curiosa* i *Arte et Marte* 2008:2 för vidare läsning om vapenskisser.

Vapnet är styckat av en silverbalk i ett blått och ett svart fält. I det blå fältet syns en silverfärgad »stella chemica» och i det svarta fältet ett bergsmansbloss. Båda föremålen är bergsmannaattribut som anspelar på Samuel Sandels verksamhet som bergsråd. Mellan de två strutsfjädrarna i hjälmprydnaden finns en mercuriestav som är ett köpmannaattribut.

DEPONERING OCH DONATION

Vi vill passa på att påminna om möjligheten att på ett tryggt och säkert sätt och utan kostnad kunna deponera eller donera sköldebrev i Riddarhusets arkiv. Ta gärna kontakt för närmare information, telefon 08-723 39 95, e-post goran.morner@riddarhuset.se.

Vi är också tacksamma för aktuella uppgifter om innehav av sköldebrev, i privat ägo eller på offentliga institutioner. ☞

Göran Mörner, riddarhusgenealog

FOTO: GÖRAN MÖRNER.

Specialerbjudande vid förhandsbeställning

Riddarhuset producerar ett magnifikt heraldiskt bokverk i tre band om samlingen av de berömda vapenplåtarna i Riddarhussalen. För första gången åskådliggörs samlingen och varje sköld får sin egen berättelse. Utgivningen sker i februari 2019.

Banden är rikt illustrerade med nytagna bilder av den prisbelönta fotografen Gabriel Hildebrand och till varje vapensköld finns en förklarande text av författaren och heraldikern Magnus Bäckmark. Böckerna innehåller även fördjupande och intresseväckande artiklar om heraldikens universum.

Bokverket kommer att säljas med eller utan en exklusiv kassett. Ordinarie pris är 2 100 kronor med kassett eller 1 800 kronor utan kassett. För den som vill säkerställa sitt exemplar av bokverket finns ett förmånligt erbjudande vid förhandsbeställning.

Specialpris 1 800 kr

Detta specialpris inkluderar en exklusiv kassett i begränsad upplaga. Eventuell frakt tillkommer. Beställning och betalning sker via webbutiken på riddarhuset.se eller på Riddarhuset.

Erbjudandet är tidsbegränsat och gäller till och med 31 december 2016.

» När jag hörde talas om det här bokverket blev jag lycklig. Det är precis den här typen av stora, påkostade och vetenskapliga referensverk som det svenska historikersamhället behöver. Att det blir verklighet visar att vi trots allt lever i ett kulturland«.

DICK HARRISON, professor i historia

RIDDARHUSET

GENEALOGICA VARIA

Lars Bolander – adelns hovmålare

LARS BOLANDER (1732–1795) var den mest anlitade dekorationsmålaren under slutet av 1700-talet. Han utförde stilbildande tapetmålningar på slott och herresäten över hela landet. Som kunglig hovmålare verkade han nära Gustav III i en tid då spänningen mellan kungamakten och adeln var påtaglig.

Lars Bolander anlätades flitigt för att måla vapensköldar till de som nyligen adlats och sökt introduktion på Riddarhuset. Bland de framstående personer som fått sin vapensköld målade av Bolander märks bland andra vetenskapsmannen Carl von Linné, politikern Samuel af Ugglas, arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz och hovstallmästaren Adolf Fredrik Munck. Även ett flertal av Serafimerordens vapensköldar i Riddarholmskyrkan är av Bolanders pensel, bland annat den tillhörande hovmannen Gustaf Mauritz Armfelt. Till Gustav III:s berömda tornerspel 1776 och 1777 målade han riddarnas handburna sköldar.

PÅ RIDDARHUSET

Riddarhuset förfogar över en världsunik samling kopparplåtar med vapensköldsmotiv, uppmålade från 1600-talet och framåt. Varje vapenplåt motsvarar en ätt som har introducerats. Men vilka målade plåtarna? Svaret är att deras tillkomsthistoria ofta är okänd.

Ätterna fick själva bekosta och låta måla sina sköldar. Den nyintroducerade adelsmannen fick därefter avlämna skölden och övriga nödvändiga handlingar till riddarhussekreteraren. Kvitton från uppmålningen har bevarats endast undantagsvis. I de allra flesta fall vet vi inte vem vapenmålaren är och konstnärssignaturer på vapenplåtarna är sällsynta.

En av de få vapenmålare som vi känner till namnet är Lars Bolander. Bolanders heraldiska vapen har flera likheter med dekorationsmåleri. Först och främst ramas det målade vapnet in av fyra antikiserande förgyllda blommor, eller knappar, i varje hörn. Blommorna förekommer flitigt även i Bolanders interiörer och används traditionellt inom dekorationsmåleri för att »hålla upp» målade blomsterfestonger och draperingar eller som ren utsmyckning.

Lars Bolander bland konstnärskolleger. Detalj ur Elias Martins »Gustav III:s besök i Konstakademien 1780». FOTO: OSCAR LANGENSKIÖLD.

Eftersom enbart några få av Bolanders plåtar är signerade får de fyra blommorna vara behjälpliga vid identifieringen av hans verk.

KONSTEN ATT LURA ÖGAT

Vidare arbetar Bolander med *trompe l'œil*, konsten att lura ögat, och framställer vapnets beståndsdelar som tredimensionella och påtagliga föremål snarare än platta representationer. Hjälmtäcket akantusblad är organiska och levande och unika för varje sköld, löven trasslar sig runt fontens marmorade stenblock. Skölden framstår mer som ett stilleben än en samling av symboler. Sannolikt uppfattades Bolanders riddarhusplåtar som högst moderna av samtiden.

Eftersom Bolander även målade vapensköldar för Serafimerorden går det att göra jämförelser. Dessa sköldar är mer traditionella och saknar något av den livfullhet som kännetecknar Riddarhussalens vapenplåtar. Serafimerplåtarna är tillkomna under ett strikt hållet ramverk. Från Riddarhusets sida var direktionen mån om att sköldarna skulle ha en någorlunda enhetlig storlek, men som konstnär gick det att ta ut svängarna, inom rimliga gränser.

UNGDOMSÅREN

Lars Bolanders far, Jonas Bolander, var sadelmakare vid Smålands kavalleriregemente och i mantalslängderna från 1721 finner vi att Jonas och hans hustru var bosatta på Hafseryd, en halvmil utanför Eksjö. Samma år fick paret sitt första barn. Det femte barnet i syskonskaran, Lars (»Lorentz»), föddes den 10 augusti 1732 och döps tre dagar senare. Han skulle komma att göra en kometkarriär.

I sitt yrke som regementssadelmakare kom fadern Jonas i kontakt med sadelmakaren och guldbrodören Christoffer Sergel, som hade kommit från tyska Eisenach till Eksjö och 1736 blivit borgare där. Sergels uppgift var att tillverka broderade schabrak för Smålands ryttare, ett arbete han fått inte minst genom sina goda kontakter med kung Fredrik I. Jonas och Christoffer Sergel blev goda vänner och Sergel stod 1737 fadder åt en av Jonas döttrar.

»Regements Sadelmakaren Jonas Bolander» dog den 31 mars 1739, »wid 47 åhr». Änkan och barnen fick lämna Hafseryd då Lars endast var sju år gammal. Samma år flyttar Christoffer Sergel till Stockholm.

Både Christoffer Sergel och dennes son, den berömda skulptören Johan Tobias Sergel, behöll kontakten med Lars. Det finns anledning att tro att Christoffer Sergel var en vägledande kraft i Lars fortsatta liv som förebild och kontaktnät, inte minst sedan Bolander själv flyttat till Stockholm. De var båda i kungens tjänst.

Vi kan anta att Bolander bodde i Stockholm åtminstone 1758, det år som han erhöll Konstakademiens andra pris.

I KRETSEN KRING JOHAN TOBIAS SERGEL

I en karikatyr av Johan Tobias Sergel ser vi Bolander som en gädda med vassa tänder, föga smickrande, men kanske träffande? Sergel lär ha sett Bolander som närig och ganska skrupelfri i sin jakt på beställningar, men brev dem emellan vittnar om en god relation.

Bolander kom att bli självskriven i umgängeskretsen kring skulptören och i

Tapetmålning på Sturehovs slott, Lars Bolander.

FOTO: OSCAR LANGENSKIÖLD.

Vapenplåt för friherrliga ätten Adelcrantz nr 274, Lars Bolander. Carl Fredric Adelcrantz var en av Bolanders viktigaste beställare.

FOTO: GABRIEL HILDEBRAND, RIDDARHUSET.

karikatyrer av Sergels hand finner vi honom i sällskap med flera av 1700-talets mest framstående konstnärer. En karikatyr visar ett kortspel där förutom Sergel och Bolander även Per Krafft den äldre och Elias Martin framträder.

I Kraffts porträtt av Bolander bär han en vitpuddrad peruk, en prickig väst och har ett knipslugt leende. Elias Martins skildring av Gustav III:s besök på Konstakademien 1780 visar, förutom den glasögonprydda Elias Martin själv vid staffliet längst till höger, bredvid honom Sergel och under dem Bolander, nyutnämnd akademiledamot och hovmålare.

STAFFLIMÅLAREN

En centralpunkt i tidens konstliv hade Kungliga akademien för de fria konsterna, Konstakademien, där Bolander med tiden blev ledamot och professor. I Konstakademiens samlingar återfinns ett utmärkt exempel på hans bästa stafflimåleri, nämligen målningen *Varglo*. Liggande i ett landskap, vid öppningen av en grotta, ser vi en »Wargloo» som håller högra framtassen på huvudet av

Karikatyr föreställande Lars Bolander som gädda, av Johan Tobias Sergel. FOTO: NATIONALMUSEUM.

en räv. En varglo är ett lodjur med strödda bruna fläckar och två svarta strimmor. Kattdjuret är målat i Oudrys anda och den anses av många vara Bolanders mästerverk. Målningen överlämnades till Konstakademien år 1777 som receptionsstycke, och den ställdes första gången ut år 1794. Tillkomsthistorien står att läsa på målningens baksida: Varglon hade under ett dygn bitit ihjäl 22 rådjur på Kungliga Djurgården och skjutits av jägmästaren.

DEKORATIONSMÅLAREN

Efter slottsbranden år 1697 påbörjades arbetet med det nya slottet, i vilket kungafamiljen inte flyttade in förrän femtiosju år senare. Byggsdammet låg kvar i luften, slottet var långt ifrån färdigbyggt och de storslagna interiörernas tillkomst krävde en yrkeskunnig konstnärlig arbetskraft. Slottsdeputationen, som svarade för arbetets finansiering, utgick i stor utsträckning från Riddarhuset. Dess motpart inom hovet var överintendenten och där finner vi under 1700-talet lysande stjärnor som Nicodemus Tessin d.y., Carl Gustaf Tessin, Carl Hårleman, Carl Johan Cronstedt och Carl Fredric Adelcrantz.

Under överintendenten stod hovintendenten. När Adelcrantz var överintendent var Jean Eric Rehn, den gustavianska stilens skapare, hovintendent. Båda dessa skulle få en stor betydelse för den då unge konstnären Lars Bolander, men det var en annan blivande hovintendent som hade tagit sig an honom som lärjunge, nämligen Johan Pasch.

Förfärdigandet av Stockholms slott innebar att många skickliga konstnärer och hantverkare blev tillgängliga för andra uppdrag.

Johan Pasch var den ledande dekorationsmålaren under rokokon och hade gått i lära hos slottsmålaren Taraval.

Av Pasch lärde sig Lars Bolander måleriets grunder och som hans elev bodde han i läromästarens hem i Stockholm. Efter Paschs död 1769 fick Bolander sitt genombrott. Snart blev han tidens mest anlitade dekorationsmålare.

Vid sidan av kungahuset var Bolanders största beställare den förmögna adeln. På herrgårdarna efterfrågades dekorativa oljemålade vävtapeter i tidens smak.

REHN OCH ADELCRANTZ

Bolander arbetade ofta under ledning av Jean Eric Rehn och Carl Fredrik Adelcrantz.

Hovmarskalken Charles De Geer lät med Rehns hjälp modernisera herrgården på Leufsta och Bolander målade dörröverstyckena i stora salen efter Rehns anvisningar, med dess symboler för handel, jordbruk och bruksdrift, i vad som ska imitera förgyllda bronsreliefer.

Genom Rehns förmedling anlätades Bolander att måla på Forsmarks herrgård, som då ägdes av hovmarskalken John Jennings. Den vita salongen med sina musicerande puttis bland urnor och girlander, trånor och pärlhöns, kolibris och fjärilar, står med ena benet i rokokons behagfulla rytm och det andra i den tidiga gustavianska stilen. Dekorationerna har påtagliga likheter med Ekolsunds slotts Fågelsal, också av Bolander, med sin blandning av exotiska och inhemska fåglar.

När Gustav III:s finansminister, Johan Liljencrantz, anlätade Adelcrantz att rita Sturehovs slott, kontrakterades Bolander att måla väggfält och kakelugnar; på slottet finns också Sveriges förnämsta samling av kakelugnar från Mariebergs porslinsfabrik där Liljencrantz var delägare. Bolander tog med sina strama klassiska motivval steget fullt ut från rokoko till nyklassicism. Den vita kakelugnen med guldornament och flera av tapeterna påvisar en detalj som också återkommer på Bolanders vapenplåtar, den förgyllda blomman.

DEN GUSTAVIANSKA TEATERN

Hela den gustavianska epoken andades teater och snart efter Gustav III:s kröning grundade kungen Operan och den Kungliga baletten. Dess första scen var Bollhuset, ett stenhus med tegeltak intill Stockholms slott.

För första gången framfördes opera sjungen på svenska och när den förtjusta publiken blickade över scenöppningen och i logerna mötte den Bolanders nymålade blomsterkorgar, antika ornament och kulörer. Det var på modet, det var spektakulärt.

Senare i karriären skulle Bolander utföra dekorationerna på Ryningsbergs herrgård i Södermanland, med väldiga klippblock och forsar, som just har karaktären av teaterkulisser.

Verklighetens teater var politisk. Hela världen var en scen och tidens främste skådespelare var monarken själv. I Gustav III:s släptåg fanns konstnärer som förverkligade hans drömmar om storslagen prakt. Bolander följde kungen under hela regentskapet och fick ofta uppgifter vid kungliga ceremonier. För ceremonierna vid Adolf Fredriks död, lit de parade och begravning utförde Bolander kulisser och utsmyckningar, precis som vid Gustav III:s kröning och krö-

Motiven till den Kinesiska matsalen på Strömsholms slott hör till Bolanders mest kända verk. FOTO: DICK NORBERG.

ningsmåltid. Efter blivande Gustav IV Adolfs födelse 1778 bemålade Bolander, för Konstakademiens räkning, en stor pyramid med Minerva och Apollo, som presenterade vetenskaperna och konsterna för den nyfödde kronprinsen.

KINESISKA MATSALEN PÅ STRÖMSHOLMS SLOTT

År 1780 utnämndes Bolander till kunglig hovmålare. På flera kungliga slott finns interiörer skapade av Lars Bolander, däribland Stockholms slott, Drottningholms slott och Kina slott.

Friherre Gustaf Johan Ehrensvärd var kammarherre hos Gustav III och följde med på hans resor. Ehrensvärd skildrar lyriskt

Strömsholms slott med dess sjöar och holmar, ångar och ekar och väldoftande lindalléer och konstaterar att det inte fanns något annat slott där kungen så gärna ville vistas och bo.

Slottet hade skänkts till drottning Sofia Magdalena som bröllopsgåva.

Men det behövde rustas upp. Bolander fick i uppgift att bemåla matsalen. Resultatet är vad som har kallats hans mästerverk inom dekorationsmåleriet.

Det kinesiska var på modet och matsalens kinesiska figurer på väv var för Ehrensvärd »ett nytt och ovant sätt att ornera ett sådant rum». Som förlaga använde Bolander gravyrer av fransmännen Jean-Baptiste Pillement och François Boucher. Det rör sig delvis om rena kopior, men det tränade ögat ser direkt att det är Bolander vid penseln och förlagorna saknar de livfulla girlanderna och fåglarna, frukterna och blommorna nedanför scenerna.

Trots sitt rika innehåll tynger väggfältens femton scener inte ner salongen. Bolander målar tunt och med snål precision, han vet precis var varje streck ska vara, och ger illusionen av att arbetet har gått fjäderlätt till väga. Måleriet är lekfullt och flödande men aldrig överflödigt - allt sitter där det ska.

Det är liv i detaljerna och rätt mycket humor. Fåglarna kan lika gärna hoppa ner från sin vägg och figurerna röra sig i rummet.

Dekorationerna i matsalen ramade in tillställningarna och gav kulisser och samtalsämnen till samvaron vid matbordet.

SERAFIMERORDEN

Även Kunglig Majestäts Orden var en knutpunkt för konstnärer. När Gustav III skänkte ära genom utmärkelser skulle dessa bli synliga i form av ordensband, kraschaner, mantlar, stavar och vapensköldar. Politik och konst smälte samman.

Serafimerorden grundades 1748 av Fredrik I och är än i dag Sveriges förnämsta orden. Alla serafimerriddare får sitt vapen uppmålat med oljefärg på en svartmålad koppar- eller järnplåt. De bortgångna riddarnas vapen sätts upp i Riddarholmskyrkan. Sköldarna är målade med lysterteknik, där måleriet skedde genom lasurer på guld- eller silverfolier.

Som målare vid Ordenskansliet fick Lars Bolander utföra de nyutnämnda serafimerrid-

Kakelugnsmålning på Sturehovs slott, Lars Bolander. FOTO: OSCAR LANGENSKIÖLD.

darnas vapensköldar, en uppgift han genomförde i över tjugo år. Tjänsten hade dessförinnan tillhört hans läromästare Johan Pasch.

För Adolf Fredrik och Gustav III målade Bolander över 50 serafimersköldar, av vilka ett antal är ändrade till antingen motiv eller inskription av Bolander själv. Några sköldar är utbytta av andra konstnärers verk, då serafimerriddaren upphöjts till monark.

Av samtliga sköldar, målade för serafimerriddare som utnämns av Gustav III, är endast två vapensköldar från början utförda av andra konstnärer än Bolander.

SERAFIMERSTAMBOKEN

Serafimerordens första stadgar angav att en stambok med riddarnas vapen, levnadsbeskrivningar och meriter skulle utföras. Först i början av 1760-talet kom arbetet med stamböckerna igång och uppdraget att måla vapnen på pergament gick till Friedrich Dé Derichs, som bland annat målade sköldar på Riddarhuset.

Dé Derichs efterträddes av Olof Rehn och därefter av Lars Bolander, som målade sammanlagt 16 vapen.

Den 10 augusti 1792 ställde Bolander räkningen till Ordenskansliet för arbetet med friherre Gustaf Mauritz Armfelts vapen i Serafimerstamboken: 10 riksdaler. Två år

senare dömdes Armfelt för stämplingar mot fäderneslandet och han avfördes ur Serafimerordens matrikel, men blev åter utnämnd år 1811, då som utländsk riddare.

Armfelts vapensköld är bland de sista arbeten som Lars Bolander gjorde för Kungl. Maj:ts Orden.

BOLANDERS BOSTAD OCH FAMILJ

Bolander hade år 1767 ropat in det Douglasska huset på Blasieholmen, sålt på auktion av friherre David Stierncrona. Huset hade ursprungligen ägts av fältmarskalken och riksrådet greve Robert Douglas och finns avbildat i *Suecia antiqua et hodierna*.

Bolander disponerade en av husets våningar och hyrde ut de övriga. I taxeringskalendern för 1790 framkommer att han var en välbärgad man, hade ett guldur och en intäkt av årlig hyra 222 riksdaler, 10 skillingar, 8 runstycken, men att en våning stod outhyrd. Huset hade 20 dubbla och 18 mindre fönster, oräknat verkstads- och förstugufönster och i det Bolanderska hushållet bodde förutom familjen även en lärling och två pigor. Vi vet att Bolander överlät enklare arbeten åt lärlingen.

Bolanders hustru, Beata Hellberg, föddes den 8 januari 1747 i Västerås, som dotter till lektorn Axel Hellberg. Paret gifte sig den 30 november 1769 och fick tre döttrar: Beata Gustava, Sophia Charlotta och Lovisa Ulrica. Om Beata Hellberg finns en märklig anekdot, i det att hon 1781 tog emot ett premium på 30 riksdaler från Vetenskapsakademien, för att »hon låtit tämja en älgoxe, så att han var spak som ett vanligt husdjur».

Kunglig hovmålare Lars Bolander dog av lungsot den 22 februari 1795 i Jakobs församling, 63 år gammal. Begravningen ägde rum i Jakobs kyrka. Bouppteckningen vittnar inte minst om en efterlämnad konstsamling, men även heraldiska böcker. ☞

Oscar Langenskiöld, riddarhusammanuens

Lars Bolander – adelns hovmålare

Utställning på Riddarhuset den 13 juni t.o.m. januari 2017.

Med föremål från Riddarhuset, Livrustkammaren, Konstakademien och Kungl. Maj:ts Orden visas nu för första gången en utställning om konstnären, dekorationsmålaren och heraldikern Lars Bolander.

Bolander och Gustav III:s tornerspel

Konsten att måla en riddares sköld sträcker sig tillbaka till medeltiden och Lars Bolander fick möjligheter att fullfölja denna tradition. Åtminstone två gånger, första gången vid Ekolsund 1776 och andra gången vid Adolf Fredriks torg året därpå, målade han sköldarna till deltagarna i Gustav III:s tornerspel.

EKOLSUND

Det rustades för tornerspel vid Ekolsunds slott. Söndagen den 25 augusti, efter att en bal hade påbörjats, men innan supén serverats, inkom en procession i slottets stora sal. Pager med facklor och trumpetare tågade in och bar på sina armar riddarnas sköldar, de sex riddare som skulle strida på kungens sida.

Först i processjonen bars hovstallmästaren Muncks sköld och därefter majoren Ehrensvärds. Den tredje skölden tillhörde friherren Axel Oxenstierna.

Axel Oxenstierna var 33 år gammal och hade varit i fransk krigstjänst, men återvänt till Sverige och tagit tjänst vid hovet. Som kammarherre var han kallad att delta i torneringen.

När ytterligare tre sköldar burits in och rikshärolden, expeditionssekreteraren Schröderheim, uppläst kungens utmaningsskrift, sattes kungens sköld upp ovanför spisen, och därunder adelsmännens sköldar, i rang efter deras säte på Ridarhuset.

På motståndarsidan tävlade hertig Carl. Hertigen rörde vid kungens sköld med sin värja och hans medföljande riddare i kadriljen rörde med sina värjor på den riddares sköld de skulle strida mot. Utmaningen var antagen.

Fyra dagar senare var det dags. På morgonen kom pager och hämtade sköldarna och efter ceremonier och ytterligare processioner ropade härolden: »Manhaftige riddare, gören eder färdige til strids!»

Hertig Carl hade emellertid insjuknat i feber. I hans ställe stred den Okände riddaren, som utgjordes av överstallmästaren Lewenhaupt. Även Lewenhaupt måste efter den inledande striden mot kungen avbryta

I Ridarhusets utställning om Lars Bolander visas ett par av konstnärens tornersköldar, bland annat den som bars av friherre Axel Oxenstierna och senare Gustav III. FOTO: LIVRUSTKAMMAREN.

av feber och matthet, medan andra febriga riddare höll ut inne i rustningarna »så tänkarna stötte ihop sig och harnesket skallrade», som hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta vittnade om.

Samma olycka som med greve Lewenhaupt hände Axel Oxenstierna. Knappt hade han hunnit börja tävla innan frossa och feber överföll honom. Kungen åtog sig att avsluta i Oxenstiernas ställe och sade att han vore nöjdare att vinna för Oxenstierna än att vinna för sig själv.

På varje riddares sköld finns ett emblem och en devis. Idéerna till dessa kom av kanslirådet Berch och de var målade av Lars Bolander, som redan 1770 hade målat Ekolsunds ryktbara Fågelsal.

Oxenstierna hade efter sitt vapen valt ett emblem som, trots att den av vissa befanns löjlig, var både vacker och ädel: en inunder ett träd vilande oxe, som hotas av anfall: »Pacem amans, nec bellum timens».

Dagen efter fortsatte tävlingen. Oxenstierna kunde inte lämna sin säng på grund av sjukdom och kungen fortsatte att strida i hans ställe. Ett bråk uppstod mellan kungen och hans livpage, löjtnant De Besche. Denne hade vägrat att ta emot kungens lans när kungen stred för Oxenstierna och i stället bett Oxenstiernas page att hämta den. Han trodde nämligen att han hade blivit degraderad och förolämpad och att kungen, när denne var fullmäktig Oxenstierna, upphörde att vara den person hos vilken han var page.

Sällan hade man sett kungen så ond, menade ögonvittnet Ehrensvärd. Kungen sade att efter torneringen, skulle De Besche retirera sig, förvissad om hans onåd.

Dagen därpå, när torneringen var över, fördes riddarnas huvudbaner, hjälmar och sköldar upp till slottet. Ingen i hertigens lag hade vunnit. Det högsta priset tilldelades hovstallmästaren Munck. En supé, där ett långt bord var dukat bland sköldarna, avslutade kvällen.

Kammarherren Axel Oxenstierna utnämndes två dagar senare till överhovjägmästare.

ADOLF FREDRIKS TORG

Året därpå, under fyra försommar dagar i slutet av maj och början av juni, anordnades ett större riddarspel på Adolf Fredriks torg, nuvarande Mariatorget. Återigen var huvudkombattanterna Gustav III och hertig Karl. Båda lagen hade tolv riddare som följdes av pager som bar deras lansar, sköldar och baner. När torneringen var över tågade sällskapet till Rikssalen på slottet för prisutdelning. ☞

Oscar Langenskiöld, riddarhusamanuens

Ett osannolikt sammanträffande

Om ett slumpartat möte, en gammal revolver och minnet av en modig man

FÖR ETT PAR ÅR sedan var jag på en fest hos en bekant i Visby. Jag råkade då sitta bredvid en man som jag aldrig träffat tidigare och som visade sig vara mycket intresserad av vapen. Eftersom jag är pensionerad officer och därför naturligen har en del kunskap i ämnet kom vi att diskutera gamla vapenklenoder.

Mannen berättade om sitt mest spännande vapenförvärv. Han hade av en händelse kommit över en gammal revolver av en man som bodde i Rone, inte långt från Hemse på södra Gotland. Revolvern var av en mindre typ, en mynningsladdare med fem patronlägen, kaliber 32, som högre officerare under det amerikanska inbördeskriget 1861–1865 brukade ha som en extra säkerhet, ofta instoppad innanför vapenrocken. Detta exemplar, en Colt Pocket, var tillverkat i Amerika våren 1856 enligt kontroll av serie-

numret vid tillverkningen. Anmärkningsvärt är att vapnet har två stämplat – en stämpel för Amerikas kavalleri, men också, vilket är högst märkligt, en svensk krona. Dessa båda stämplat återfinns på flera platser på revolvern. Den svenska stämpeln torde ha gjorts på vapnet sedan officeren ifråga återvänt till Sverige efter kriget. Han ville troligen ha revolvern godkänd som tjänstevapen i Sverige.

Avslutningsvis sade mannen att den enda svenske officer som deltagit i det amerikanska inbördeskriget och där innehaft en hög grad, därefter fortsatt i svensk tjänst och dessutom återvänt till Rone och således kunde ha ägt vapnet, var en man som hette von Vegesack. Jag fick en smärre chock! Detta var ju min farfars fars kusin, Ernst von Vegesack, som kämpat i nordsidans arméer, deltagit i många slag och befordrats till brigadgeneral.

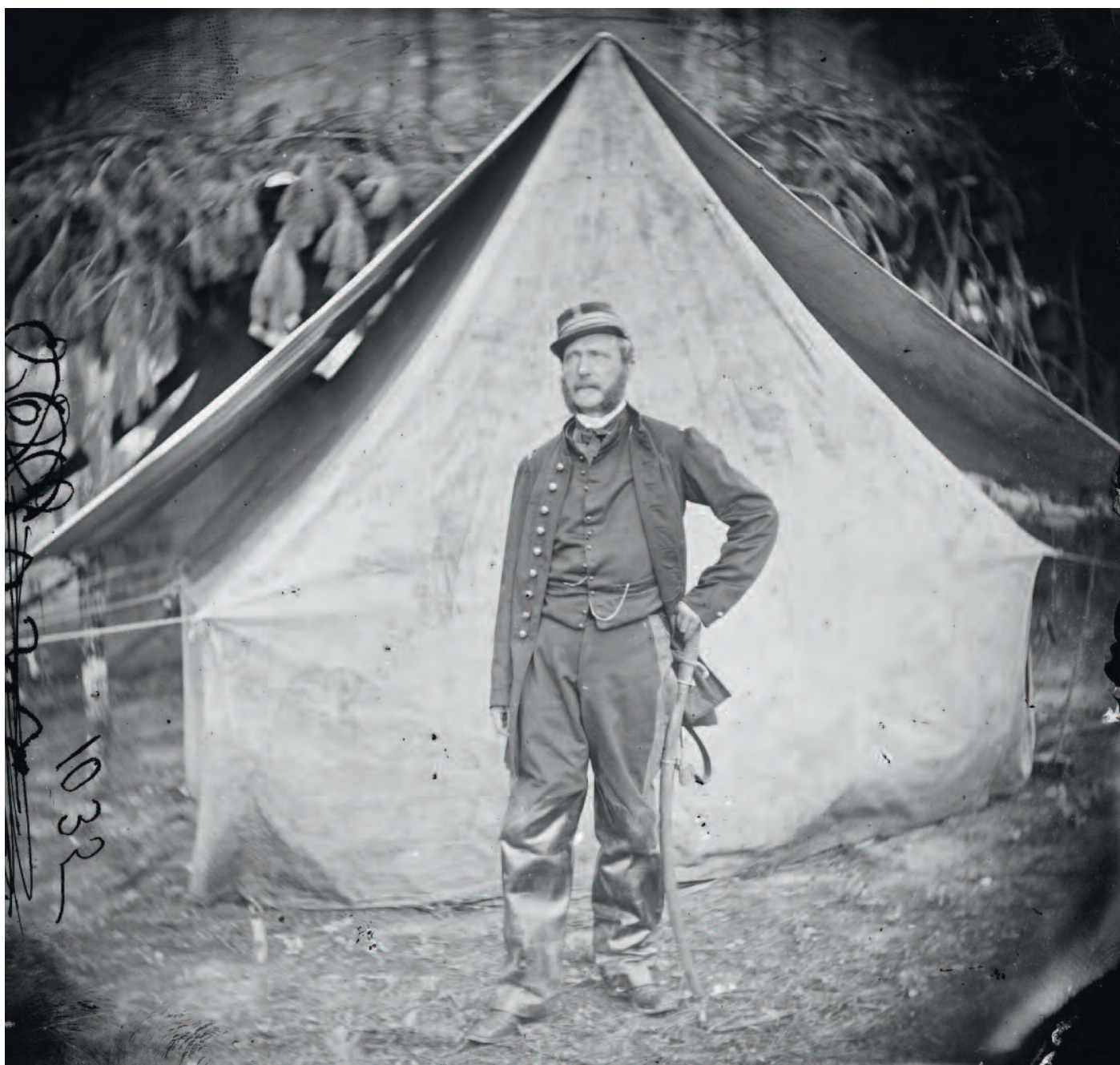
Vi blev båda tagna av detta osannolika sammanträffande. Jag hade ju bara presenterat mig som Henrik. Sannolikheten för att just vi skulle sitta bredvid varandra denna kväll och tala om just denna revolver var ju minimal.

Vem var då Ernst Mattias Peter von Vegesack? Han föddes den 18 juni 1820 vid Ganarve i Hemse på Gotland. Pappan var officer och mamman kom från Rone. Ernst började sin karriär vid Gotlands Nationalbeväring 1835. År 1840 flyttade han till Mora och blev löjtnant vid Dalregementet. Han tjänstgjorde som batterichef och kompanichef i Sveriges besittning på Sankt-Barthélemy 1852–1858. Under slutet av sin karriär återvände han till Gotland som general och militärbefälhavare. Han dog den 12 januari 1903.

När det amerikanska inbördeskriget bröt ut 1861 sökte nordsidan efter officerare i Europa

Colt Pocket var ett populärt "andrahandsvapen". Olika efterapningar tillverkades även i Europa. Kaliber 32 motsvarar 8,2 millimeter. FOTO: FREDRIK STYRFÄLT.

för att kunna bygga upp sin armé. De flesta amerikanska officerarna fanns då på sydsidan. Ernst reste över till Amerika kort efter krigets utbrott och fick anställning som korporal, men steg rekordsnabbt i graderna och slutade som brigadgeneral. Han deltog i fler än tio större sammandrabbningar. Han tog avsked ur unionsarmen 1863 när tjänstledigheten från den svenska armén löpte ut.

Den drabbning där han blev mest berömd var slaget vid Antietam 1862. Army of Potomac, som han då tillhörde, hade under slaget förgäves försökt inta ett par höjder. Slutligen sattes New York Volunteers in, ett infanteriregemente som till stor del bestod av tyskar

Ernest M.P. von Vegesack, 20th New York Infantry "United Turner Regiment". Bilden är tagen den 1 juni 1863 när Ernest von Vegesack stod i begrepp att resa hem till Sverige. En sabel som ser ut som den på bilden finns i ättens ägo.

FOTO: LIBRARY OF CONGRESS, USA.

och skandinaver som leddes av översten Ernst von Vegesack. I gamla amerikanska historieböcker kan man läsa att Ernst, när hans fanförrare stupade, själv tog fanan och red framför sitt regemente för att gjuta mod i sina soldater. Detta var förknippat med särskild fara eftersom fanförraren ofta var målet för fiendens eld. Regimentet lyckades be-

mäktiga sig höjderna och försvara dem mot sydarméns motanfall. Detta slag var ett av de mest förlustbringande både för nord- som sydsidan.

För sina insatser under kriget tilldelades Ernst von Vegesack Union League Associations medalj när han lämnade Amerika 1863. Han blev utnämnd till riddare av Svärdsorden vid hemkomsten till Sverige och tilldelades 1893 den amerikanska Medal of Honour, en av de finaste utmärkelserna som man kunde få. ☞

Henrik von Vegesack

Aktuella böcker

Redaktör: Oscar Langenskiöld, tel. 08-723 39 97, e-post: oscar.langenskiold@riddarhuset.se

VETT OCH ETIKETT

»I förmånen att få vara människa ingår ett stort mått av tolerans mot att alla andra inte är lika trevliga som man själv tycker sig vara». Orden är folkvettsexperten Magdalena Ribbings. Med sina svar om allt inom hyfs och stil, agerar hon både den goda vännen som ger kloka råd och den erfarna föräldern som tar sig tid att lyssna, tröstande förklarar och inte drar sig för att säga »fy bubblan» eller »vad är det för dumheter?». På så sätt fyller hon en lika upplysande som terapeutisk roll för stressade och nyfikna människor, som vill ta avstamp i det förflutnas kunskap, men applicera den på nutidens omständigheter.

I ett nyutkommet referensverk behandlar Ribbing dels stora högtider, dels vardagens alla tänkbara spörsmål: »Undvik att peta på någon annans datorskärm. Ett pekfinger direkt på skärmen sätter en fläck».

Det största etikettfelet är att påpeka andras etikettfel. Men hur är det med mobilpratande i tonlägen som når en extrem ljudnivå? Har grälände par, gapskrattande medresenärer och lurkar som placerar sina fötter på sätet mitt emot, något att göra i kollektivtrafiken? Allt får sina svar! Vad gäller ute på restaurang? Jo, serveringspersonalen ska inte få kritik om maten smakar illa, be dem i stället att säga till kocken »att såsen var synnerligen salt».

Hänsyn och välvilja är god stil, insikten att vi ingår i ett socialt sammanhang och inte ska sträva efter att bli dess mittpunkt. När gångna, tanklösa och ohövliga frågor kan besvaras med ett »Hur menar du?» »Den som frågat måste då förklara sig, vilket brukar hejda vidare framfart».

Magdalena Ribbings bok är välskriven. Den är både encyklopedisk och personlig, slagkraftig och välgörande i sin påminnelse om allt man faktiskt gör rätt.

Och det är bara den som kan etikettreglerna som får bryta mot dem.

Magdalena Ribbing
Ribbings etikett

400 s., illustrerad, Forum 2016

OM HUSET HABSBURG

Framlidne Jan von Konow (1922–2016) författade många böcker i militärhistoriska och historiska ämnen, däribland en översikt om den svenska adelns historia. Den före detta statsheraldikerns sista tryckta bok pryds av det Habsburgska dynastivapnet, dubbelörnen, på vars vingar rikets provinsvapen placerats. Jan von Konow framhåller att dynastins europeiska landinnehav inte tillkom genom krig och erövringar, utan var en konsekvens av giftermålsförbindelser med furstliga dynastier i angränsande stater.

Habsburgska rikets existens omspanner en tidsrymd av nästan 650 år. Det träder fram i historien på 1270-talet för att upplösas i första världskrigets omtumlande slutskede 1918.

Jan von Konow

Huset Habsburg – Dramatik och tragedi i en 600-årig historia

206 s., illustrerad, instant Book 2016

UTSTÄLLNING OCH BOK

På Kungliga biblioteket i Stockholm pågår fram till januari 2017 en utställning om Erik Dahlberghs bokverk *Suecia antiqua et hodierna* (Det forna och nuvarande Sverige). Suecian påbörjades 1661 och målsättningen var att visa kontinenten att Sverige var ett kulturland. Bilderna möter oss än i dag i mängder av kulturhistoriska referensverk och har en oskattbar betydelse för synen på vårt lands förflutna.

Erik Dahlbergh själv gjorde en karriär av rang. Den ofrälse skrivarsonen kom att bli greve, fältmarskalk, generalguvernör och kunglig rådsherre och hans liv sammanfaller med den svenska stormaktens expansion. I Riddarhusets trapphall ser vi, i Gustaf Cederströms målning, Dahlbergh med ena foten på Stora Bälts is och ovanför honom Karl X Gustav sittande till häst. Symboliken framträder: Kungen står över adelsmannen, men adelsmannen visar vägen!

I en nyutkommen bok avhandlar Börje Magnusson och Jonas Nordin Suecians till-

komst. Bland stadsvyer och adliga och kungliga slott återfinns givetvis Riddarhuset.

Arbetsproceduren åskådliggörs: Från gravören i Paris skickades tre provavdrag till Dahlbergh, som på ett av dem antecknade sina ändringar innan det sändes tillbaka. Eftersom Dahlberghs förlagor och rättelser bevarats kan justeringarna till gravören analyseras. Författarna konstaterar att den avbildade man som synbarligen står och kissar mot Riddarhusets vägg uppenbarligen inte bekom Dahlbergh, sådant hörde till stadslivets vardag i både Stockholm och Paris.

Börje Magnusson och Jonas Nordin

Drömmen om stormakten.

Erik Dahlberghs Sverige

288 s., illustrerad, Medströms Bokförlag 2015

Martin Almbjör

The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719–1772.

Martin Almbjörns doktorsavhandling tar fasta på de suppliker från folket som lämnades till frihetstidens riksdag (1719–1772). Vilka var supplikanterna, vad ville de och vilka ärenden gick vidare? Vad kan de säga om makt och lagstiftning i 1700-talets Sverige? 304 s., illustrerad, Umeå universitet 2016

Kasper Kepsu

Mellan Moskva och Stockholm. De svenska ryssbajorerna i Ingermanland 1478–1722

De svenska ryssbajorerna var ett tiotal ryska adelsfamiljer som omkring år 1600 övergick i svensk tjänst. De kom att utgöra viktiga brickor i stormaktsspelet under Den stora oredan i Ryssland i början av 1600-talet.

192 s., illustrerad, Otavas Boktryckeri AB 2015

Niclas Franzén, Kerstin Gullstrand Hermelin, Elisabet Lind, Karin Ström Leander

Tyra Kleen

Berättelsen om den frihetstörstande kvinnan, konstnären och vagabonden Tyra Kleen (1874–1951), sedd genom fyra personers ögon. 144 s., illustrerad, Linderoths Tryckeri 2016

Polhems ring

På oklara vägar från lönnfack till hedersdoktor

I ETT LÖNNFACK i en möbel hittades på tidigt 1950-tal en ring. Skenan är i guld och bär en graverad karneol med små rester av sigill-lack. Det adliga vapnet för ätten Polhem (nr 1514) framträder tydligt. Som juvelarbete ansluter sig både ringen och dess etui till gamla traditioner från 1600- och 1700-talen. Av storleken att döma är den avsedd för en man.

Möbeln i fråga tillhörde Maria Lovisa (Lisa) Bratt, en avlägsen släkting till Claes Sandels, min far. Den var en del av hennes kvarlåtenskap som skulle fördelas enligt testamente. Vid fördelningen av arvet hamnade ringen hos min farbror Gösta Sandels och min far köpte den några år senare. Han gav i oktober 1951 i uppdrag till Svenska Arkivbyrån i Stockholm att göra en genomgång av bouppteckningarna efter såväl Christopher Polhem som sonen Gabriel Polhem.

Christopher Polhem adlades 1716 och hade i sitt äktenskap ett stort antal barn, däribland flera döttrar som uppnådde vuxen ålder och gifte sig. Den ende son som uppnådde vuxen ålder var Gabriel (1700–1772), som dock själv aldrig ingick äkten-

Polhems vackra vapenring är i dag deponerad på Riddarhuset. FOTO: GÖRAN MÖRNER.

skap. Med honom dog ätten Polhem ut på svärdssidan.

1 ST: GULL RING

Svenska Arkivbyrån konstaterade, att »den svenska mekanikens fader», Christopher Polhem (1661–1751), inte hade efterlämnat

en ring som skulle kunna motsvara den vapenring det var fråga om. Däremot återfanns en lakonisk anteckning i bouppteckningen efter sonen Gabriel: »1 st: Gull Ring 18 dlr kprmt». Här har vi möjligtvis en angivelse av vapenringen.

På vilka vägar denna ring senare har vandrat kan man spekulera kring. Gabriels systrar fick ett flertal barn som kom att höra till adeln. Kanske ringen fördes vidare genom något av dessa barn? Kanske finns en länk bakåt i tiden till familjen von Heland, i vilken sexton barn föddes under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Det är genom två av döttrarna von Heland som Claes Sandels och Lisa Bratt var sysslingar.

Jag fick ringen av min mor Ulla, som var den som hittade ringen i det där lönnfacket 1951. Hon skänkte den år 2003 till mig som ett minne av att jag kallats till hedersdoktor vid Uppsala universitet. År 2012 deponerade jag ringen på Riddarhuset som tack för det välvilliga understöd som under en lång rad år beviljats en släkting. ☞

Marianne Sandels

Kultur på Riddarhuset hösten 2016

TEMA: ARTE ET MARTE – KONST OCH KRIG

SEPTEMBER

22 KONSERT KL. 19.00

Oh no, not another sopran! Hanna Wählin tar sig ton och Gunnel Bergström berättar om hur själen sjunger i arior och Shakespearemonologer.

27 FÖREDRAG KL. 17.00–18.00

Kulturtisdag med föredrag om svenska adelns historia, adliga namn och silvergävor till ryska tsarer. Fri entré.

OKTOBER

20 KONSERT KL. 19.00

Ensemble Amare består av unga och lovande musiker och sångare som blandar klassisk musik, opera, musikalsång och visor.

25 FÖREDRAG KL. 17.00–18.00

Kulturtisdag med föredrag om Ripsa textilier, den unga och lättjefulla d'Adelswärd Fersen samt ätten von Fersens uppgång och fall. Fri entré.

30 KONSERT KL. 15.00

Marschmusik med Militärsamfundets musikkår.

NOVEMBER

17 KONSERT KL. 19.00

Karlbergs Musikkår 90 år – Festkonsert.

29 FÖREDRAG KL. 17.00–18.00

Kulturtisdag med föredrag om Biby fideikommiss, Agneta Horns dagbok och ätten Brahe. Fri entré.

30 KONSERT KL. 19.00

Louise Palmstierna med vänner: En julkonsert med eftertanke i jazzens tecken.

DECEMBER

11 KONSERT KL. 14.00 & 18.00

Julkonserter med Livgardets dragonmusikkår.

Biljetter till evenemangen säljs i Riddarhusets webbutik eller i entrén mot kontant betalning en timme före evenemangets början, i mån av plats. Konserterna pågår vanligtvis i två timmar inkl. paus med servering. Vid kulturföredragen erbjuds servering upp till en timme efter föredragens slut. Med reservation för ändringar.

Mer information: www.riddarhuset.se

Från släktföreningarna

LEIJONHUFVUD

Margareta Leijonhufvud är släkterna Leijonhufvuds och Lewenhaupts mest ryktbara person. Hon föddes 1516. Av de 500 år som gått sedan dess fick Margareta endast uppleva 35. Under sina femton år som Gustav Vasas andra gemål och drottning av Sverige födde hon tio barn. Åtta levde till vuxen ålder. Johan och Karl blev kungar och dottern Cecilia kapare. Margaretas syster Birgitta var mor till Katarina Stenbock, Gustav Vasas tredje gemål.

Varken kvälls- eller veckopressen har fått upp ögonen för Margareta, 500 år. Men det har släktföreningen Leijonhufvud. Längre har vi velat bidra till att drottningen lyfts fram ur den svenska historien. Vi har velat slå ett slag för raden av svenska drottningar. Detta ity E. G. Geijers påstående att Sveriges historia är dess konungars, behöver kompletteras med bland annat drottningarnas.

Släktföreningen har stöttat tillblivelsen av en bronsbyst föreställande drottning Margareta, gjord av skulptrisen Britt-Marie Jern med avtäckning vid Gräfsnäs slottsruin, Alingsås, på nationaldagen 2016.

Då vi inte fann någon biografi eller historieskrivning värld namnet kontaktade vi idéhistorikern fil. dr Karin Tegenborg Falkdalen som givit ut boken *Vasadötrarna*.

Vid ett seminarium den 17 april 2016 på Riddarhuset under rubriken *Drottningrollen genom tiderna* presenterade Karin biografien *Margareta Regina – vid Gustav Vasas sida* (Setterblad förlag). Medlemmarna av släkterna Leijonhufvud och Lewenhaupt var inbjudna att tillsammans med historiker lyssna till Karin och ytterligare tre kvinnliga filosofie doktorer. Under ledning av moderatorn Lena Amurén vid Historiska Media, Lund, berättade Lisa Skogh om Hedvig Eleonoras tid som drottning med en stark kulturpolitisk roll. Merit Laine talade om Adolf Fredriks gemål Lovisa Ulrika och menade

att hon bland andra kungagemåler i historien tydligast framstår som en drivande *politisk* drottning. My Hellsing berättade om Hedvig Elisabeth Charlotte, Karl XIII:s gemål, den drottning som efterlämnat levande, spännande och roliga dagböcker under sin tid som hertiginna vid svågern Gustav III:s hov. Tala om "insiders"!

Här blir det för långt att återberätta vad drottningar har betytt för att berika svenskt kulturliv med impulser utifrån. Det kan dock sägas att flera sökt tygla ofta häftiga temperament och krigiska lustar. Det har inte varit drottningarna som startat krig eller – så vitt man vet – tagit initiativ i den vägen. Det gäller i hög grad vår huvudperson Margareta Regina som enligt Karin Tegenborg Falkdalen men också andra historiker spelade en betydelsefull politisk roll vid Gustav Vasas sida.

Vi var glada över att bland gästerna räkna personer med professionellt historiskt intresse. Men för släktföreningen är det också en glädje att kunna arrangera ett event som förutom våra egna också lockar medlemmar av släktföreningen Lewenhaupt. Det är ju från Margaretas bröder Abraham (Leijonhufvud) och Sten (Lewenhaupt) som våra släktgrenar stammar.

Sigfrid Leijonhufvud, ordförande

VON PLATEN

Årets släktmöte startade i Gimo med familjedagen två dagar före själva stämman. Närmare nittio deltagare hade kommit till mötet. Det var representativ spridning i alla åldersklasser. Fredagens informella buffémåltid brukar användas till att åter bekanta oss med varandra, det var ju tre år sedan senaste släkträff.

Programmet handlade om Upplands järnbruksmiljöer, av vilka några har en viss anknytning till von Platen-släkten. Lördag morgon for vi iväg med två bussar guidade av en välgjord beskrivning över Upplands bruk, som Henning hade författat för ändamålet och låtit skicka ut i förväg.

Att just detta kluster av järnbruk kommit till berodde i första hand på Dannemora-

gruvan och järnfyndigheterna där, kända för sin höga kvalitet redan sedan tidigt 1500-tal. Vattenkraften var en annan lokaliseringsskäl för Gimo, Forsmark, Harg, Söderfors, Leufsta, med flera. Svensk industris vaggastod i dessa trakter. Ledarna och entreprenörerna var hitresta eller hitkallade från kontinenten. Valloerna var ledande yrkesmän. Fastän Sverige varit en stormakt var vi, vid den tiden, trots allt i första hand en råvaruproducent i form av skog och mineraler.

Första stoppet var Leufsta bruk. Här finns den direkta kopplingen till släkten. Kanal-Baltzars son Baltzar Julius var gift med Charlotte De Geer af Leufsta. Hon var dotter till den store entreprenören tillika återuppbyggaren av Leufsta bruk, Carl De Geer. Genom giftermålet bands två entreprenörssläkter samman, vilka båda var i ropet under 1800-talets första hälft.

På Leufsta mötte oss konst- och arkitekturhistoriken, 1700-talsspecialisten, med mera Lars Sjöberg, med förflutet som intendent vid Nationalmuseum. Leufsta bruk betraktades som ett idealsamhälle, vilket innebar att det fanns en uppsättning av samhällsinstitutioner som kyrka, skola, apotek, viss sjukvård och äldreomsorg. Bostäderna, för dem som arbetade på bruket, var för tiden av mycket hög klass. Många begåvade barn fick, genom att de uppmärksammades i bruksskolan, möjligheter till högre studier. Slottsbiblioteket beläget i en byggnad för sig innehåller verk i upplysningsrådets anda. Lars Sjöberg visade oss också slottet från in-

sidan, som på 1800- och in på 1900-talet genomgick restaureringar av dessa tiders kändisarkitekter – Carl Christoffer Gjörwell och Isak Gustaf Clason. Kyrkan, med koret i norr och sin berömda Cahman-orgel fick vi också möjlighet att se.

Det som gav det stora uppsvinget i Leufsta och de andra bruken var kapital och samlade resurser, kunnig arbetskraft och stor export. Släkten De Geer ansågs då vara den rikaste och mest inflytelserika i Sverige, något som även spillde över på delar av von Platen-släkten.

Lunchen avåts på restaurangen vid Forsmarks bruk som numera ägs av Vattenfall. Några hann också med att ta en rask promenad i den engelska parken, en av de bäst bevarade och restaurerade i vårt land. Det är sannolikt arkitekten Carl Piper, han på Haga, som ligger bakom parkens generalplan. Det ligger ett stort ansvar på Vattenfall att förvalta parken efter de förra ägarna – familjen af Ugglas – stora insats.

Det sista besöket som stod på lördagens program var Örbyhus slott, vars ursprung är från 1300-talet. Från början låg här med stor sannolikhet en strategisk fornborg utmed vattenlederna mot Östersjön. Kärnan i slottet är en Vasaborg, som fortfarande kan upplevas både exteriört och interiört om någon påpekar det. Gerard De Roquette-Buisson, nuvarande slottsherre och vår guide, var noga med att uppmärksamma oss på denna arkitektoniska finesse.

Örbyhus kom på 1720-talet i släkten De Geers ägo och användes till och från som bostad. På 1830-talet rustades det upp av Carl De Geer genom att arkitekten på modet, C.C. Gjörwell, fick fria händer. Det berömda orangieriet som tillkom i samma veva, används i dag som uppskattad sommarkonsertsal. Carl De Geers dotter och mågen Baltzar Julius – kanal-Baltzars son – flyttade in det upprustade slottet, varvid Örbyhus för en tid blev ett Plata-boställe. Vår värd och guide presenterade med stolthet Banér-rummet som tillkom på 1910-talet efter ritningar av arkitekten Lars Israel Wahlman – Engelbrektskyrkans skapare. Stilen var den vid tiden förhärskande – nationalromantik. I den fantastiska jaktvapensamlingen bjöd vår värd generöst på förfriskningar.

Örbyhus är, för gemene man, mest känt för att det var där Erik XIV tillbringade sina sista fyra år innan han togs av daga. Vi fick en dramatisk skildring av detta i den fängelsehåla som fortfarande finns bevarad. Både vuxna och barn lyssnade uppmärksam och med inlevelse på både dramatiska skrönor

och historiska fakta kring Vasatiden och den fiendskap som uppstod mellan Erik, kung Göstas söner och Sturarna. Vi fick ett lästips av vår guide, *Kung Erik av folket* av Knut Carlqvist. Liknande maktspel, som däri skildras, förekommer även i våra dagar.

Väl »hemkomna» till Gimo var det tid för en stunds vila före familjemiddagen. Den som så önskade fick en välbehövlig privatlek av vår hängivne släktkrönikör, Carl Hofman-Bang, som konstruerat vår hemsida. Den obligatoriska fotodokumenteringen hann vi också med under regi av Anna Johanna, innan vi satte oss till bords. Gunilla (Gård & Torp) hade fixat en genomtänkt placering kring de runda borden, vilket tydligt hördes på det trevliga sorlet och skratten.

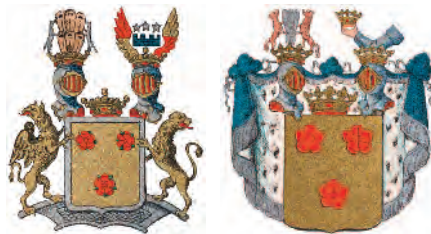
Ordföranden hälsade välkommen till den 49:e ordinarie sammankomsten med att påstå: den som fyllt 133 år vet hur man känner sig. Mot bakgrund av detta får man säga att Svenska von Platen-föreningen är ovanligt vital. Med ordförande förenade vi oss i en skål för föreningen och ett tack till Carl Eric och Gunilla i styrelsen som ordnat med allt det praktiska.

Förra ordföranden Jöran höll en spirituell stand up-comedy med Nicki under middagen. Tacktalet hölls under ordnade former av Ulf W. Andersson, som hade Barbro till bordet. Ulf, ingift via Nina, en »ingift» som stand up-Jöran, som gammal skattmästare, ville benämna en »utgift». Föreningen konstaterade emellertid, efter Ulfs tal, att han som ingift är en stor tillgång.

Söndagsfrukosten intogs under tystnad medan familjedagens deltagare läste ekonomiska rapporter och verksamhetsberättelsen för tre verksamhetsår. Resultatet av detta är ett helt annat protokoll.

Fredrik von Platen

VON ROSEN

Grevliga ätten von Rosens släktförening firade 2010 sitt hundra år. Jan-Carl, som tyvärr avled tidigare under detta år, hade då varit ordförande i flera decennier och föreslog att undertecknad skulle överta ordförandeskapet, vilket också blev beslutat.

Föreningens ursprungliga stadgar hade visserligen justerats några gånger genom åren men den nya, medvetet månghövdade, styrelsen tog sig för en något mer omfattande modernisering. Det stora diskussionsämnet var, såsom vi förstått varit fallet även inom andra släkter, var gränsen skulle dras när det gäller rätten till medlemskap. Efter omröstning vann med rätt stor marginal alternativet »... alla myndiga personer som är upptagna i Adelskalendern ... samt de myndiga barn vars mödrar är upptagna ...».

Ordinarie släkthemöte ska stadgeenligt hållas i Stockholm vart tredje år och den 21 maj i år var det så dags att åter träffas. Efter samling vid Riddarhuset bar det av mot Sjöö slott i Uppland. En av anledningarna till att vi valt detta utflyktsmål är släkthistorisk: Gustaf Fredrik von Rosen, den första länken i den blivande svenska, senare grevliga, släktgrenen fick i sitt andra gifte med den 22 år yngre Ebba Margaretha Banér sonen Fredrik Ulrik som förde släktgrenen vidare. Väl framme vid Sjöö möttes vi på slottstrappan av nuvarande slottsherren Carl Banér och hans hustru Veronica. Vi fick en fin berättelse med inblickar i de två släkternas historia under vandrigen genom det vackra slottet. Ett varmt tack till Carl! Via en trevlig lunch på Ekolsunds värdshus kom vi så åter till Riddarhuset.

Efter föreningsmötet berättade ordföranden för Rosenschen Familienverband (vår övergripande släktförening som omfattar tolv kända släktgrenar varav två i Sverige) prof. dr Claus von Rosen (Hamburg) för oss om släktnamnets uppkomst (1200-tal) och släktens utveckling därifrån till dagens svenska ätt. Claus har, bland annat genom under senare decennier möjliggjord forskning i arkiv i Baltikum, kunnat föra kunskapen om släktens historia framåt och förbereder nu utgivning av den femte upplagan av *Familiengeschichte der Freiherren und Grafen von Rosen*. Första upplagan utkom 1875. Som avslutning överlämnades till grevarnas släktförening ett sigill för Johan von Rosen från 1527 vilket återfunnits, utan knytning till något dokument, i en arkivlåda som räddades från Baltikum till Tyskland 1939. Denne Johan var 6:e generation i rakt uppstigande led före ovan nämnde Gustaf Fredrik – och undertecknad återfinns 9 generationer därefter – 15 generationer ...!

Efter en synnerligen smaklig middag i Lantmarskalkssalen och några timmars släktligt umgänge blev det så dags att se fram emot nästa träff, senast 2019.

Michael von Rosen, ordförande